

Επιστημονικό Άρθρο

Η Απεικόνιση Ρωμίων και Τούρκων στην Τουρκική Λογοτεχνία: Παραδείγματα από Κείμενα του 20^{ου} Αιώνα

Γιακούπ Κουρτ

Επίκουρος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Çanakkale Onsekiz Mart,
Τουρκία

“-Bre Mustafa bu! Bre Mustafa geldi Florina'dan...
Bir sevinç, bir karşılama
- Kalispera (1)
-Kalispera bre Mustafamou! Bre hoşgeldin bre hayırsız! Nerde kaldın
kaç gündür? Ben dedimartık bu Mustafa unuttu bizi...”
(Βρε ο Μουσταφά είναι αυτός! Βρε ο Μουσταφά ήρθε από τη
Φλώρινα!
Χαρές λοιπόν!
Καλησπέρα!
Καλησπέρα βρε Μουσταφά μου! Που είσαι βρε αχάϊρευτε; Και εγώ
είπα, μας ξέχασε πια αυτός ο Μουσταφά...)¹

Στις αρχές του 20ού αιώνα, δύο σημαντικά γεγονότα σημάδεψαν καθοριστικά την ιστορία και επηρέασαν την τύχη εκατομμυρίων ανθρώπων στα Βαλκάνια και στη Ανατολία: ο Βαλκανικός Πόλεμος το 1912 και ο Μικρασιατικός Πόλεμος το 1922. Ως γνωστό, οι δύο αυτοί πόλεμοι αποτελούν αντικείμενο ενδιαφέροντος και ανάλυσης όχι μόνο της ιστορίας, αλλά αναμφισβήτητα και της λογοτεχνίας, τόσο της ελληνικής, όσο βέβαια, και της τουρκικής. Πρώτα, η ελληνική λογοτεχνία, θα δώσει ιδιαίτερη έμφαση στις συνέπειες του Μικρασιατικού Πολέμου και θα αναδείξει αξιόλογους συγγραφείς, οι οποίοι είχαν ως θετική επενέργεια τα ίδια τα βιώματα της προσφυγιάς και της ανταλλαγής. Το ίδιο ακριβώς συνέβη και με την τουρκική λογοτεχνία, με τη διαφορά όμως ότι η αναπαράσταση των ιστορικών εκείνων γεγονότων, ξεκίνησε προς τα τέλη του 20ού αιώνα, επίσης από αξιόλογους Τούρκους συγγραφείς. Η παρούσα μελέτη θα εστιάσει το ενδιαφέρον στην ανάλυση δύο τουρκικών λογοτεχνημάτων, σχετικών με εκείνα τα ιστορικά γεγονότα, το *Viran Dağlar* «Έρημα βουνά» του Necati Cumali και το *Mor Kaftanlı Selanik* «Η Θεσσαλονίκη με το μοβ καφτάνι» του Yılmaz Karakoyunlu, παρακολουθώντας τις αφηγήσεις των χαρακτήρων στα δύο παραπάνω λογοτεχνήματα.

Λέξεις κλειδιά: Βαλκανικός Πόλεμος, Μικρασιατικός Πόλεμος, Συνθήκη της Λωζάνης, Βενιζέλος, Ρωμιός, Τούρκος, ανταλλαγή πληθυσμών, ξεριζωμός

¹Το παραπάνω απόσπασμα είναι μέρος του διαλόγου ανάμεσα στον Δημητρώπουλο και τον Μουσταφά από το βιβλίο *Makedonya 1900* του Cumali (2012b, σ. 163). Ο Cumali, είναι γεννημένος στη Φλώρινα το 1921 και ανταλλάξιμος σύμφωνα με τη ανταλλαγή το 1923. Ο ίδιος έχει ασχοληθεί τόσο με τη πεζογραφία, όσο και με την ποίηση. Ωστόσο, είναι γνωστός περισσότερο με την πεζογραφία και έχει τιμηθεί αρκετές φορές με βραβεύσεις στην Τουρκία.

Εισαγωγή

Η συνύπαρξη Ρωμιών/Ελλήνων και Τούρκων για μια περίπου χιλιετία, πέρα από τις όποιες αντιπαλότητες, που σε μεγάλο βαθμό διαμορφώνονταν από τις πολιτικές εξελίξεις της εκάστοτε εποχής, άφησε πίσω της μια πολύτιμη παρακαταθήκη, τα κοινά βιώματα των δύο λαών. Αμέσως μετά το οριστικό τέλος εκείνης της μακραίωνης περιόδου κατά την οποία συνυπήρχαν Ρωμιοί και Τούρκοι, παρατηρεί κανείς, ένα έντονο ενδιαφέρον της λογοτεχνίας για την περίοδο αυτή.

Οι Ρωμιοί, από τα τέλη του 19ου αιώνα και μετά όλο και περισσότερο, αρχίζουν και προβάλλονται μέσα από τα κείμενα της τουρκικής λογοτεχνίας (άρθρα, μυθιστορήματα, συγγράμματα κ.τ.λ.). Οι πρώτοι μυθιστοριογράφοι στη Σύγχρονη Τουρκική Λογοτεχνία, η οποία ξεκινάει από τα μέσα του 19ου αιώνα, αναφέρονται, μεταξύ άλλων, και στους Ρωμιούς της Πόλης. Σε αρκετά λογοτεχνικά κείμενα επώνυμων συγγραφέων της εποχής, ο αναγνώστης, μπορεί να εντοπίσει χαρακτήρες που αντιπροσωπεύουν αντιλήψεις, αξίες και προσωπικότητες των Ρωμιών. Για παράδειγμα, ο Nabizâde Nazım, στο *Karabibik* αναφέρεται στον Λιναρδή (Linardi) και στη γυναίκα του την Ευθαλία (Eftelya), ο ίδιος στο *Zehra*, μιλάει για την Ουρανία (Urani), που είναι γνωστή περισσότερο για την ομορφιά της (Timur, 2002, σ. 39). Ο Ahmet Mithat Efendi στο *Mesâil-i Muğlaka* «Ασαφή Ζητήματα», αναφέρεται σε χαρακτήρες Ρωμιών, που αντιπροσωπεύουν σχέση αγάπης ανάμεσα σε μουσουλμάνους και Ρωμιές, που έχουν πάντα μπροστά τους εμπόδιο τη θρησκεία. Είναι αρκετά τα πεζογραφήματα που αναφέρονται σε χαρακτήρες Ρωμιών, εστιάζοντας περισσότερο σε χαρακτηριστικά της κοινωνικής και θρησκευτικής τους ζωής, καθώς και στην ηθική τους αντίληψη.

Ο τρόπος διασκέδασης, το κομψό ντύσιμο και γενικά η προβολή της κουλτούρας των Ρωμιών είναι μερικά από τα ιδιαίτερα τους χαρακτηριστικά που προβάλλονται στα κείμενα. Σύμφωνα με τον Aşık Razi, η διασκέδαση για τους Ρωμιούς, όπως αναφέρει ο ίδιος στο ποίημά του, προς τα τέλη του 19ου αιώνα, αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι στη ζωή τους:

Gayet ile süslüdür, Fener'in kayıkları
Sarhoşlara mahsustur, taşımaz ayıkları
Fener'in kayıkçısı pedimou ya palıkar
Pekçe vursa toruğunu iskelesini yıkar²

Του Φαναριού τα καϊκια, είναι υπερβολικά στολισμένα
Δεν μεταφέρουν νηφάλιους, ανήκουν στους μεθυσμένους

² Οι παραπάνω στίχοι είναι από ένα ποίημα του Aşık Razi από το Σκούταρη (Üsküdar) γραμμένο το 1880. Ο Reşat Ekrem Koçu, αναφερόμενος στις ταβέρνες των Ρωμιών, μιλάει για το είδος πελατών και γενικά για την διασκέδαση που απολάμβαναν οι πελάτες (Yaşın, 2006).

Παιδί μου παλικάρι μου, του Φαναριού ο βαρκάρης
Γκρεμίζει την αποβάθρα, αν χτυπήσει το τακούνι του

Ο 19^{ος} αιώνας και περισσότερο ο 20^{ος} αιώνας, είναι αιώνες που θα αναστρέψουν εκείνη τη σχετικά ήρεμη και αρμονική συνύπαρξη ανάμεσα στους δύο λαούς για να ακολουθήσει μια περίοδος έντονων συγκρούσεων και κοινωνικών ανακατατάξεων με βαριές επιπτώσεις και για τις δύο πλευρές. Η βίαια μετακίνηση μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού, ξεκίνησε με τους Βαλκανικούς Πολέμους και συνεχίστηκε με τον Μικρασιατικό Πόλεμο, ο οποίος στην τουρκική βιβλιογραφία αναφέρεται ως «Τουρκικός Απελευθερωτικός Αγώνας», με εξίσου τραγικές συνέπειες για πάνω από ένα εκατομμύριο πρόσφυγες και με συνολικό απολογισμό, τριών περίπου εκατομμυρίων προσφύγων στους δύο αυτούς πολέμους.

Ο «Μεγάλος Χωρισμός», όπως ονομάζει ο Anadol (2003)³, την τραγική εκείνη ιστορία του Μικρασιατικού Πολέμου, ήταν μια μη αναμενόμενη εξέλιξη, και για τους Έλληνες και για τους Τούρκους. Οι άλλοτε, βαθιά ριζωμένες φιλικές και γειτονικές σχέσεις διερράγησαν ξαφνικά και οι χθεσινοί γείτονες έγιναν πλέον εχθροί. Οι καλές και οι κακές σχέσεις του παρελθόντος, θα δημιουργήσουν πλέον έναν δικό τους κόσμο ανάμεικτων αισθημάτων και αναμνήσεων, αφού μαζί με τις όποιες καλές αναμνήσεις, οι βαθιές πληγές που προκάλεσαν τα ιστορικά γεγονότα, θα χρειαστούν δεκαετίες για να επουλωθούν. Για τους πρόσφυγες, θα ξεκινούσε μια περίοδος παλιννόστησης σε καινούρια χώματα, και η πρώτη πατρίδα, θα ήταν πλέον γι' αυτούς μονάχα μια ανάμνηση στην πληγωμένη τους ψυχή, ανάμνηση της οποίας η γοητεία θα εξακολουθούσε πάντα να προκαλεί μια δραματική νοσταλγία και πόνο στις δύο όχθες του Αιγαίου.

Η νεοελληνική λογοτεχνία έχει ασχοληθεί εκτενώς με τους Ρωμιούς στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ειδικότερα με τη Μικρασιατική Καταστροφή, όπως έχει καθιερωθεί ο όρος αυτός στην ελληνική βιβλιογραφία, για τα δραματικά γεγονότα στις αρχές του περασμένου αιώνα, που ως αποτέλεσμα τους εκατομμύρια άνθρωποι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους. Είναι γεγονός πάντως, ότι τα γεγονότα εκείνα, στη δεκαετία του '30 και μετά, άσκησαν τεράστια επίδραση στη νεοελληνική λογοτεχνία. Τα έργα που πραγματεύονται τις τραγικές συνέπειες του Μικρασιατικού Πολέμου είναι πάρα πολλά. Αξίζει να αναφέρουμε μερικά από αυτά, όπως εκείνο της Διδώς Σωτηρίου, *Μέσα από τις Φλόγες*, το οποίο διέπεται από ένα αντιπολεμικό πνεύμα, και έχει μεταφραστεί και στα τουρκικά με τον τίτλο *Benden Selam Söyle Anadolu'ya* «Δώσε τα χαιρετίσματά μου στην Ανατολία». Να σημειωθεί ότι το μυθιστόρημα της Σωτηρίου έχει προκαλέσει αρκετή αίσθηση στους Τούρκους αναγνώστες. Άλλα έργα τέτοιου περιεχομένου είναι η *Γαλήνη* και η *Αιολική Γη*, του Ηλία Βενέζη, στα οποία πραγματεύεται εκτός από την τραγωδία, τη νοσταλγία κ.ά.

Μετά την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας το 1923, το ενδιαφέρον για τους Ρωμιούς στην τουρκική λογοτεχνία δεν έπαψε. Αντίθετα Τούρκοι

³Το έργο του Kemal Anadol αναφέρεται στις αδυναμίες της οθωμανικής κυβέρνησης να αντιμετωπίσει τα πολλαπλά προβλήματα στις αρχές του 20ού αιώνα, κάτω από τις αβάσταχτες συνθήκες που είχαν δημιουργήσει οι συνεχείς πόλεμοι, που είχαν ως αποτέλεσμα τον «Μεγάλο Χωρισμό» για την πολύχρωμη κοινωνία της Δυτικής Μικράς Ασίας και τη Μυτιλήνη, ανάμεσα στους Ρωμιούς, τους Τούρκους, τους Αρμένιους και άλλους.

συγγραφείς άρχισαν σταδιακά να αναφέρονται στους Ρωμιούς για τις περιόδους πριν και μετά την ίδρυσή της. Αρκετοί Τούρκοι συγγραφείς και ποιητές, παρά τη ραγδαία συρρίκνωση του ρωμαϊκού πληθυσμού, δεν αγνόησαν το έντονο χρωματισμό που προσέδιδαν στην καθημερινή ζωή της Κωνσταντινουπολίτικης κοινωνίας. Τα δραματικά γεγονότα που συντελέστηκαν στις αρχές του 20ού αιώνα και έπειτα αποτέλεσαν σοβαρά ερεθίσματα στους λογοτεχνικούς κύκλους και ενέπνευσαν τη συγγραφή αρκετών πεζογραφημάτων.

Όπως αρχικά στην ελληνική λογοτεχνία τη δεκαετία του '30 (Σταυροπούλου, 2014, σ. 380) έτσι και στην τουρκική προς τα τέλη του 20ού αιώνα παρατηρείται ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για τις σχέσεις Ρωμιών και Τούρκων, και ιδιαίτερα για πτυχές της καθημερινής ζωής, αλλά και για το πώς οι σχέσεις αυτές διαμορφώθηκαν κάτω από διάφορες ιστορικο-πολιτικές συνθήκες. Να σημειωθεί πάντως ότι σε περιόδους κατά τις οποίες οι σχέσεις ανάμεσα στα δύο κράτη ήταν οξυμμένες, η συμπεριφορά των απλών ανθρώπων του λαού, σύμφωνα με τις αφηγήσεις των ηρώων, ανεξάρτητα από εκείνη των κρατών, δεν ήταν πάντα αντίστοιχη με εκείνη των κρατών, προβάλλοντας έτσι μια διαφορετική εικόνα, βασισμένη περισσότερο στην ανθρωπιστική συμπαράσταση, ακόμα και στις πιο δύσκολες συνθήκες. Η τουρκική λογοτεχνία και ειδικότερα το μυθιστόρημα, όταν κάνει αναφορά στις σχέσεις Ρωμιών και Τούρκων, προβάλλει παράλληλα μια γενικότερη εικόνα της πολιτικής κατάστασης, με αναφορά σε γνωστές ιστορικές και πολιτικές προσωπικότητες της εποχής, που καθόριζαν, άλλωστε, τις εξελίξεις αλλά και την τύχη των λαών. Για τα γεγονότα εκείνης της εποχής, λοιπόν, θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε το γενικότερο τοπίο, όπως αυτό παρουσιάζεται στα πεζογραφήματα, σύμφωνα με τις προσωπικές αφηγήσεις των ηρώων, που θα αποτελέσουν και τον βασικό άξονα αυτής της ανάλυσης. Να σημειωθεί επίσης, ότι στην παρούσα μελέτη, ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στην ανάλυση των χαρακτήρων, οι οποίοι κατά τον συγγραφέα αντιπροσωπεύουν αντιλήψεις και συμπεριφορές των δύο σύνοικων κοινωνιών.

Ιστορικο-Κοινωνικά Γεγονότα ως Δεξαμενή Θεματολογίας

Δύο ιστορικά γεγονότα συντάραξαν και άλλαξαν ριζικά, όχι μονάχα τον πολιτικό χάρτη, αλλά και τον δημογραφικό χάρτη τόσο στα Βαλκάνια όσο και στην Ανατολία (στη σημερινή, δηλαδή, Τουρκία). Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι, το 1912-1913, και ο Μικρασιατικός Πόλεμος, το 1919-1922, σημάδεψαν καθοριστικά τη ροή της ιστορίας. Τα δύο εκείνα γεγονότα, απέβησαν μοιραία για το μέλλον εκατομμυρίων ανθρώπων. Το 1912 και το 1922, σε διάστημα μερικών μηνών συνολικά τρία εκατομμύρια περίπου άνθρωποι εκτοπίστηκαν και υποχρεώθηκαν σε αναζήτηση άλλης πατρίδας. Η συνθήκη της Λωζάνης, συνεκλήθη, μεταξύ άλλων, για να επικυρώσει και να ολοκληρώσει διαδικαστικά εκείνη την σκληρή πραγματικότητα χωρίς βέβαια να ζητηθεί η γνώμη των εκατομμυρίων εμπλεκόμενων ανθρώπων, οι οποίοι καλούνταν απλώς να τη σεβαστούν.

Για την καλύτερη ανάλυση και κατανόηση των παραπάνω, έχει ιδιαίτερη σημασία η αναφορά στα μέτωπα των συγκρούσεων και στην επιμέρους εξέταση

των πολιτικών συγκυριών, όπως καταγράφονται ιστορικά. Ωστόσο, κατευθυντήρια γραμμή μας, θα είναι πάντα το λογοτεχνικό κείμενο. Ο Mukarovsky, «τοποθετεί το λογοτεχνικό κείμενο μέσα στην ιστορική και κοινωνική πραγματικότητα, εννοουμένων ως γλωσσικών εκφορών» (Τζούμα, 1997, σ. 114). Ως μια γλωσσική δραστηριότητα λοιπόν, τα λογοτεχνικά κείμενα που έχουμε στη διάθεσή μας, μας διασφαλίζουν τη δυνατότητα να αξιολογήσουμε τις κοινωνικές και ιστορικές καταστάσεις, όπως αυτές βιώθηκαν στην πραγματικότητα και να ερμηνεύσουμε άγνωστες πτυχές εκείνης της ιστορίας. Να σημειωθεί ότι η λογοτεχνία, με τα ιδιαίτερα της μέσα, έχει την ικανότητα, και ίσως την αποκλειστική δυνατότητα, να καθρεφτίζει τα ιστορικά γεγονότα επάνω σε μια άλλη βάση, που αγγίζει περισσότερο την κοινωνική θέση και τον ψυχικό κόσμο του ανθρώπου, τον οποίο η Ιστορία αγνοεί ή αδυνατεί να εκφράσει.

Η περίφημη ανταλλαγή πληθυσμών, που έγινε σύμφωνα με τη συνθήκη της Λωζάνης, υπήρξε ένα βαρύ πλήγμα για εκατομμύρια ανθρώπους, Έλληνες και Τούρκους, οι οποίοι αν και αντέδρασαν σε εκείνη την απόφαση, δεν μπόρεσαν παρά να συμμορφωθούν μ' αυτήν και να πάρουν το δρόμο της προσφυγιάς. Η απόφαση για την ανταλλαγή, ήταν στην κυριολεξία ένας προσυμφωνημένος, με άλλα λόγια, ένας οργανωμένος ξεριζωμός. Ο Τούρκος συγγραφέας Yaşar Kemal, θεωρεί εκείνη τη βιαία μετακίνηση εκατομμυρίων ανθρώπων, ως τη «μεγαλύτερη εξορία της ιστορίας» (Hızlan, 2002), χωρίς να κάνει καμία διάκριση ανάμεσα στα θύματα εκείνου του ογκώδους προσφυγικού κύματος. Ο βαρύς απολογισμός αυτών των δύο πολέμων δεν ήταν πλέον μονάχα υπόθεση της ιστορίας, αλλά χωρίς αμφιβολία και της λογοτεχνίας, η οποία βρήκε μια τεράστια δεξαμενή θεμάτων προς αξιοποίηση.

Στα κείμενα που θα αναλυθούν, ιδιαίτερο βάρος θα δοθεί στους χαρακτήρες, που αντιπροσωπεύουν τους απλούς ανθρώπους και τη θεώρηση των κοινωνικών ομάδων, Ελλήνων και Τούρκων, τόσο σχετικά με την καθημερινή τους ζωή όσο και με τις εξελίξεις. Παράλληλα, θα αναλυθεί η οπτική μιας άλλης κατηγορίας χαρακτήρων, όπως οι πολιτικές προσωπικότητες, θρησκευτικοί και τοπικοί παράγοντες, που διαδραμάτισαν έναν ξεχωριστό ρόλο, διαμορφώνοντας τη ροή των γεγονότων. Η μελέτη θα βασιστεί στην τουρκική έκδοση των δύο μυθιστορημάτων.

Σύντομη Αφηγηματική Αναπαράσταση των Ιστορικών και Πολιτικών Γεγονότων της Περιόδου 1912-1923

Τα Έρημα Βουνά (Viarn Dağlar)

Στις αρχές του 20^{ού} αιώνα, η οθωμανική διοίκηση στα Βαλκάνια αδυνατούσε να διασφαλίσει πολιτική σταθερότητα. Τα αυτονομιστικά σώματα των κομιτατζίδων στη Μακεδονία, αποτελούσαν ένα διαρκές στοιχείο πολιτικής αναταραχής και αστάθειας. Το νέο σύνταγμα του 1908 και η κυβέρνηση των Νεοτούρκων ήλπιζε ότι θα δημιουργούσε προϋποθέσεις για αναστροφή της φθίνουσας πορείας στην αυτοκρατορία, υποσχόμενη ελευθερία, ισότητα, δικαιοσύνη και αδελφότητα «hürriyet, müsavat, adalet, uhuvvet» (Dağlar, 2008, σ.

143), στους υπηκόους της, ένα σύνθημα εμπνευσμένο από τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης, που απέβλεπε στην εξασφάλιση περισσότερων δημοκρατικών δικαιωμάτων στους λαούς της και τη σύμπραξή τους για τη σωτηρία του «Μεγάλου Ασθενή».

Ωστόσο, σύμφωνα με την αφηγηματική αναπαράσταση των γεγονότων εκείνης εποχής, τα Βαλκάνια βρίσκονταν ήδη κάτω από τα σύννεφα ενός αναπόφευκτου πολέμου και η γενικότερη κατάσταση προοιωνίζε σημαντικές ιστορικές εξελίξεις, αφού και οι Μεγάλες Δυνάμεις, έστω και διακριτικά, είχαν εμπλακεί στη βαλκανική υπόθεση. Η οθωμανική κυβέρνηση όμως, δεν είχε επίγνωση των παρασκηνακών εξελίξεων και ήταν πεπεισμένη ότι οι καλές σχέσεις που είχε με τα βαλκανικά κράτη ήταν σταθερές. Αντίστοιχα, ο τουρκικός τύπος στην Ιστανμπούλ (İkdam) και στη Θεσσαλονίκη (Yeni Asır), ήταν καθυστερημένος ως προς τις φήμες για πιθανή πολεμική προετοιμασία των βαλκανικών κρατών. Τη στιγμή που ο κίνδυνος του πολέμου ήταν πλέον ορατός και ο κόσμος στα καφενεία συζητούσε ανοιχτά γι' αυτό το ενδεχόμενο, ο τουρκικός τύπος έγραφε, ότι ο πρωθυπουργός της οθωμανικής κυβέρνησης Sait Paşa, σε ομιλία του στην οθωμανική εθνοσυνέλευση έκανε λόγο για τους ισχυρούς φιλικούς δεσμούς που είχε η κυβέρνησή του με τα βαλκανικά κράτη για να συμπληρώσει ότι, «ο Ελευθέριος Βενιζέλος, για μια ακόμη φορά, απέδειξε ότι είναι πιστός φίλος του οθωμανικού κράτους» (Cumali, 2012a, σ. 140).

Η αντίφαση ανάμεσα στη στάση της οθωμανικής κυβέρνησης και στη φημολογία πολέμου, που ήταν διάχυτη στις γύρω περιοχές, προβλημάτιζε και αναστάτωνε τους μουσουλμάνους στην ευρύτερη περιοχή. Τον Μάιο του 1912, μια απρόσμενη είδηση συγκλόνησε την πόλη της Θεσσαλονίκης. Η είδηση, ότι η Σερβία είχε αγοράσει καινούρια οπλικά συστήματα από τη Γαλλία, και τα μετέφερε από το λιμάνι της Θεσσαλονίκης στη Σερβία (Cumali, 2012a, σ. 143), ήταν αρκετή για να επιβεβαιώσει τις ήδη υπάρχουσες ανησυχίες για πόλεμο. Η είδηση αυτή, διαδόθηκε παντού. Οι μουσουλμάνοι, προσπαθώντας να ερμηνεύσουν την ακατανόητη σιωπή της οθωμανικής κυβέρνησης, άρχισαν να διερωτώνται απεγνωσμένα: «Η Ιστανμπούλ, μας εγκαταλείπει άραγε;» (Cumali, 2012a, σ. 144). Ο φόβος και η απόγνωση του κόσμου, μπροστά στο ενδεχόμενο ενός πολέμου άρχισε να κορυφώνεται. Διάχυτη ήταν πλέον η δυσφορία του μουσουλμανικού λαού προς την οθωμανική κυβέρνηση, που την θεωρούσε ανίκανη να προστατέψει τα εδάφη της.

Όταν οι προθέσεις των βαλκανικών κρατών έγιναν γνωστές, φοιτητές στην Ιστανμπούλ άρχισαν να κάνουν διαδηλώσεις ζητώντας από την οθωμανική κυβέρνηση να κηρύξει τον πόλεμο. Αρκετοί, όμως, από τους μουσουλμάνους στη Μακεδονία εκτιμούσαν ότι η κυβέρνησή τους δεν ήταν έτοιμη να μπει σε μια πολεμική αναμέτρηση με τα βαλκανικά κράτη. Ο Hikmet Bey, ένας νέος από τη Μακεδονία που είχε τελειώσει το λύκειο στην Αθήνα, όπου είχε επίσης ξεκινήσει να κάνει πανεπιστημιακές σπουδές, εκτιμούσε πως η οθωμανική κυβέρνηση μήπκε στον πόλεμο χωρίς να τον επιθυμεί.

«Σ' αυτόν τον πόλεμο η ήττα μας είναι αναπόφευκτη. Να αναφερθώ στους λόγους, δεν εξυπηρετεί κανένα σκοπό. Θα τα δούμε όλα αυτά, αλλά δυστυχώς εγώ θα δικαιωθώ. Απόφαση πολέμου, δεν λαμβάνεται, επειδή μόνο και μόνο κάποιιοι ανεύθυνοι στο δρόμο φωνάζουν για πόλεμο. Τη ζημιά εμείς θα την πληρώσουμε και

ειδικότερα οι κάτοικοι στη Μακεδονία. Τα κράτη που θα πολεμήσουν ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, εισέρχονται σ' αυτόν τον πόλεμο για να μοιραστούν τη Μακεδονία. Αν χάσουμε τον πόλεμο, μετά θα είμαστε αναγκασμένοι να ζούμε με εκείνους, τους οποίους τώρα πολεμάμε. Εμείς πρέπει να μείνουμε μακριά από εκείνους που μας υποκινούν στον πόλεμο...» (Cumali, 2012a, σ. 165).

Ο Βαλκανικός Πόλεμος είχε αρχίσει και οι επιπτώσεις του ήταν πλέον αισθητές, με τον πιο άμεσο τρόπο στον άμαχο πληθυσμό, και περισσότερο, μάλιστα, στους μουσουλμάνους, οι οποίοι, έπρεπε άρον άρον να φύγουν από τη γη των Βαλκανίων. Η προέλαση του ελληνικού στρατού στην Ελασσόνα, δημιούργησε το πρώτο προσφυγικό κύμα. Οι μουσουλμάνοι της Ελασσόνας, αιφνιδιαζόμενοι και κάτω από δύσκολες συνθήκες ξεκινάει η φυγή τους σ' άγνωστο γι' αυτούς προορισμό, αφού κάποιες μαζικές δολοφονίες είχαν δημιουργήσει πανικό στους μουσουλμάνους κατοίκους και η μόνη πλέον ελπίδα γι' αυτούς ήταν η φυγή. Ταυτόχρονα, μεγάλη ήταν η συγκίνηση του χωρισμού, και στα πρόσωπα των χριστιανών. Χριστιανοί και μουσουλμάνοι στην Ελασσόνα με συγκίνηση και κλάματα αγκαλιάζονταν ζητώντας χαλάλι⁴, μιας και για τελευταία ίσως φορά έβλεπε ο ένας τον άλλον. Καθώς οι μουσουλμάνοι αναχωρούσαν, κάποιοι ανάμεσά τους, άφηναν τα κλειδιά των σπιτιών τους, στους χριστιανούς γείτονες, με την ελπίδα ότι ενδεχομένως θα επέστρεφαν πίσω (Cumali, 2012a, σ. 189).

Μετά από τους βαλκανικούς πολέμους ακολουθεί ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, που βρίσκει την Ελλάδα και την Οθωμανική Αυτοκρατορία σε αντίπαλους συνασπισμούς. Το γεγονός αυτό δημιουργεί εκτεταμένη ανησυχία στον κόσμο, ο οποίος ήταν αγανακτισμένος και κουρασμένος από τους συνεχείς πολέμους. Η κήρυξη ενός γενικευμένου πολέμου βάζει σε δράση τον Zülfikâr Bey, τελευταίο Οθωμανομπέη των Βαλκανίων, τον οποίο θα αρχίσει να καταζητεί η γαλλική στρατιωτική διοίκηση. Ο Χατζής, γνωστός του Zülfikâr Bey, κάποια στιγμή θα τον ανταμώσει και θα του μεταφέρει τα νέα από το σπίτι του. Θεωρώντας ότι ο Zülfikâr Bey θα έχει ανάγκη από χρήματα, βγάζει και του δίνει δανεικά τρεις χρυσές, λέγοντάς του, ότι έτσι και αλλιώς θα περνούσε από το σπίτι του και θα τις έπαιρνε πίσω. Στη συνέχεια γίνεται συζήτηση για τις συνέπειες του πολέμου. Ο Χατζής εκφράζει την ευχή του λέγοντας: «...Μακάρι να φύγουν οι Γάλλοι, οπότε

⁴ Η λέξη "halal" ή "helal", όπως συνήθως προφέρεται στα τουρκικά, είναι αραβικής προέλευσης και έχει πολλαπλή σημασία. Το κάθε τι που είναι επιτρεπτό και νόμιμο σύμφωνα με τη θρησκεία του Ισλάμ θεωρείται "helal". Μία από τις πολλές σημασίες της λέξης "helal" είναι η επιτρεπτή κατανάλωση προϊόντων, ενώ η μη επιτρεπτή κατανάλωση θεωρείται "haram", για παράδειγμα το χοιρινό κρέας, σύμφωνα με το νόμο του Ισλάμ θεωρείται απαγορευμένο προϊόν και επομένως είναι "haram". Μια άλλη σημασία της έννοιας "helal" είναι η εγκάρδια και ειλικρινή δήλωση ενός ανθρώπου προς τον άλλον ότι για τις μεταξύ τους δοσοληψίες, δεν έχει καμία απαίτηση και ότι ο ίδιος ηθικά είναι ικανοποιημένος από τον άλλον. Σε αντίθεση περίπτωση, υλικού ή ηθικού χρέους, αυτό αποτελεί αιτία λογοδοσίας ενώπιον του Θεού. Η άφεση αυτής της αμαρτίας εναπόκειται στη συγκατάθεση του παθόντος. Γι' αυτό σε κάθε χωρισμό οι άνθρωποι ζητάνε συγκατάθεση και απαλλαγή από τυχόν αδικίες που έχουν διαπραχτεί μεταξύ τους. Στον ισλαμικό κόσμο η τελετουργία του "helal" έχει αυτή την ουσιαστική ή τυπική σημασία, γεγονός που παρατηρείται, στην προκειμένη περίπτωση, κατά την φυγή των Τούρκων από την πόλη της Ελασσόνας.

και οι καβγάδες θα τελειώσουν και ξανά θα είμαστε μαζί. Δεν είμαστε εμείς εκείνοι που μαλώνουμε. Επομένως γιατί να μη είμαστε μαζί;» (Cumali, 2012a, σ. 315).

Ο Zülfikâr Bey, συλλαμβάνεται και φυλακίζεται. Αν και στη συνέχεια δραπετεύει και για ένα διάστημα αναγκάζεται να ζει στα βουνά, στο τέλος θα γνωρίσει τη προδοσία από το στενό του περιβάλλον, για ένα χρηματικό ποσό που είχε θέσει η γαλλική στρατιωτική διοίκηση. Στη κηδεία του θα παρευρεθούν χιλιάδες κόσμος από τις γύρω περιοχές, μουσουλμάνοι και χριστιανοί, για να αποχαιρετήσουν στο ύστατο ταξίδι τον επικό ήρωα και τελευταίο μπέη των Βαλκανίων.

Η Θεσσαλονίκη με το Μοβ Καφτάνι (Mor Kaftanlı Selanik)

Ο Μικρασιατικός Πόλεμος έληξε με την ήττα της Ελλάδος, οι συνέπειες του ωστόσο, δεν ήταν μόνο στρατιωτικές ή πολιτικές. Η ήττα του ελληνικού στρατού στην Μικρά Ασία θα σηματοδοτούσε μια καθοριστική καμπή στην ιστορία, με τραγικές συνέπειες για πάνω από ένα εκατομμύριο Έλληνες, οι οποίοι θα αναγκαστούν να εγκαταλείψουν τον τόπο στον οποίο ζούσαν από την αρχαιότητα και να φθάσουν στην Ελλάδα έχοντας μπροστά τους να αντιμετωπίσουν φοβερά προβλήματα αποκατάστασης. Ο διωγμός των Ελλήνων από την Μικρά Ασία, είναι, κατά κάποιον τρόπο, ανάλογος με εκείνου του διωγμού των Τούρκων από τα Βαλκάνια στη διάρκεια του βαλκανικού πολέμου, όταν κατά εκατοντάδες χιλιάδες Τούρκοι εκδιώχθηκαν από τα μέρη στα οποία ζούσαν πέντε και πάνω αιώνες, για να βρεθούν άστεγοι και εξαντλημένοι στα εδάφη της σημερινής Τουρκίας. Το γεγονός εκείνο, προκάλεσε την αντίδραση και την οργή τόσο της πολιτικής ηγεσίας του οθωμανικού κράτους, όσο και της τουρκικής κοινής γνώμης.

Το έργο του Yılmaz Karakoyunlu δεν αναφέρεται άμεσα στον Μικρασιατικό Πόλεμο. Επικεντρώνεται, ωστόσο στις συνέπειες του, στην υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών, τον δραματικό επίλογό του. Στο μυθιστόρημα, εκτός από τις δύο πρωτεύουσες, την Αθήνα και την Άγκυρα, αναφέρονται αρκετές άλλες πόλεις της Ελλάδος και της Τουρκίας, οι πληθυσμοί των οποίων ενεπλάκησαν στην ανταλλαγή. Το έργο ξεκινάει με τις νοσταλγικές αναμνήσεις του Mustafa Kemal, μιας από τις κυριότερες πολιτικές φυσιογνωμίες στο πεζογράφημα, αλλά από τους δευτερεύοντες χαρακτήρες, ο οποίος θυμύμενος τα παιδικά του χρόνια στη Θεσσαλονίκη, τα διηγείται στη σύζυγό του Fikriye:

«Ξέρεις Fikriye, στα παιδικά μου χρόνια η μεγαλύτερη μου απόλαυση ήταν να ανεβαίνω στη κορυφή εκείνη με θέα τη θάλασσα, από όπου αγνάντευα το απέραντο γαλάζιο χρώμα της. Η πρώτη δροσούλα στη καρδιά μου είναι αυτή. Μετά επέστρεφα τρέχοντας για το σπίτι με το φόβο να μην αργήσω...» (Karakoyunlu, 2012, σ. 13).

Ο συγγραφέας, με αυτές τις συναισθηματικές φράσεις του Mustafa Kemal, συνδέει, θα μπορούσε να πει κανείς, το παρελθόν με το παρόν, προαναγγέλλοντας τις εξελίξεις που θα ακολουθήσουν: ότι δηλαδή οι ίδιες οι συνθήκες είχαν αναγκάσει στο παρελθόν και τον ίδιο να φύγει από τη γενέτειρά του. Οι παραπάνω φράσεις υποδηλώνουν ότι ακόμα και οι πολιτικοί, οι οποίοι αποφασίζουν για λογαριασμό εκατομμυρίων ανθρώπων, έχουν συναισθήματα και

λαχταρούν τον τόπο τους, για να υπογραμμισθεί ότι η ανταλλαγή θα είναι, μια δύσκολη εμπειρία για τους ανθρώπους που θα εγκαταλείψουν τα μέρη τους. Ο συγγραφέας δίνει ίσως μια ερμηνεία στην έννοια "πατρίδα", για το πόσο δηλαδή ένας άνθρωπος είναι συναισθηματικά συνδεδεμένος με τον τόπο καταγωγής του.

Αμέσως μετά, θα κυριαρχήσει η ρεαλιστική αντιμετώπιση του ζητήματος, όπως επιβάλλει η λογική της πολιτικής ή ο παραλογισμός που είχαν διαμορφώσει οι συνθήκες του πολέμου. Η αντίδραση του Κοσμίδη Εφέντη είναι χαρακτηριστική, όταν ο ίδιος θα παρατηρήσει ένα ασυνήθιστο φαινόμενο: να υψώνονται καπνοί⁵ πάνω από τη συνοικία τους. Αμέσως θα τρέξει για να κοινοποιήσει στον κόσμο το δυσάρεστο συμβάν από το καμπαναριό της εκκλησίας (Karakoyunlu, 2012, σ. 19).

Κατόπιν θα αρχίσουν οι συνομιλίες στη Λωζάνη ανάμεσα στον Ελευθέριο Βενιζέλο και τον İsmet Paşa για τη διευθέτηση και επίλυση των γιγαντιαίων προβλημάτων ανάμεσα στις δύο χώρες. Και οι δύο πολιτικοί άνδρες έχουν στις αντιπροσωπείες τους έμπειρους τεχνικούς. Το πρώτο θέμα στο οποίο επήλθε συμφωνία ανάμεσα στα δύο μέρη ήταν η «ανταλλαγή». Η είδηση αυτή μέσα σε μερικές μέρες διαδόθηκε παντού, σε όλες τις πόλεις της Ελλάδος και της Τουρκίας, και ειδικότερα εκεί όπου ζούσαν οι πληθυσμοί που τους αφορούσε άμεσα η ανταλλαγή. Στην ελληνική αντιπροσωπεία εκφράζονται διαφορετικές γνώμες σε ό,τι αφορά τις περιοχές, που θα υπαχθούν στην ανταλλαγή. Ο Αριστείδης Στεργιάδης⁶, στενός συνεργάτης του Βενιζέλου, εκφράζει την άποψη ότι οι Έλληνες της Σμύρνης, πρέπει να μην συμπεριληφθούν στην ανταλλαγή (Karakoyunlu, 2012, σ. 101). Τελικώς όμως, θα εξαιρεθούν από την ανταλλαγή μονάχα οι κάτοικοι δύο περιοχών για τις δύο χώρες: οι μη μουσουλμάνοι της Πόλης και των νησιών Ίμβρου και Τένεδου, και οι μουσουλμάνοι της Δ. Θράκης αντίστοιχα.

Χαρακτήρες στο Μυθιστόρημα Έρημα Βουνά (Viran Dağlar)

<i>Dağlar dağlar</i>	<i>Βουνά βουνά</i>
<i>Viran dağlar</i>	<i>Έρημα βουνά</i>
<i>Ah yüziüm güler</i>	<i>Αχ το πρόσωπό μου γελάει</i>
<i>Kalbim ağlar...</i>	<i>Μα η καρδιά μου κλαίει....</i>

⁵Για την πυρκαγιά στη Σμύρνη το 1922 οι απόψεις και οι θέσεις των ιστορικών δίστανται. Είναι βέβαιο πάντως, ότι εκτός από την τουρκική, την ελληνική και την αρμενική θέση, που προβάλλονται σχετικά με την πυρκαγιά στη Σμύρνη, και ο ευρωπαϊκός τύπος της εποχής, λόγω των οικονομικών και άλλων συμφερόντων στη Μικρασία, παρακολουθούσε από κοντά τις εξελίξεις και τις όποιες συνέπειες του πολέμου. Να σημειωθεί ότι ούτε ο ευρωπαϊκός τύπος στο θέμα της πυρκαγιάς προβάλλει ενιαία θέση. Ωστόσο κάποιες εφημερίδες, όπως η *Le Temps* και η *Daily Mail*, με ημερομηνία 17 Σεπτεμβρίου του 1922, ανέφεραν ότι η επικρατέστερη άποψη είναι πως οι Αρμένιοι καθώς κατάλαβαν ότι θα εγκατέλειπαν την πόλη, οι ίδιοι προκάλεσαν την πυρκαγιά, προκειμένου η περιουσία τους να μη περάσει στα χέρια των Τούρκων (Kirişman, 2011). Γενικά, η ιστορία της πυρκαγιάς στη Σμύρνη παρουσιάζει αρκετά κοινά με εκείνη της Θεσσαλονίκης το 1917, για την οποία επίσης οι θέσεις δίστανται.

⁶Ο Αριστείδης Στεριάδης, στενός συνεργάτης του Βενιζέλου είχε διοριστεί ως Ύπατος Αρμοστής στη Σμύρνη, σύμφωνα με τα όσα αναφέρονται στο πεζογράφημα. Ο ίδιος διαφωνούσε ριζικά με την απόφαση του Βενιζέλου για την ανταλλαγή των Ρωμιών στην περιοχή της Σμύρνης (Karakoyunlu, 2012, σσ. 99-101).

Στις αρχές του 20ού αιώνα, σ' έναν γεωγραφικό χώρο όπως τα Βαλκάνια, η ρευστότητα της πολιτικής κατάστασης, ήταν ίσως, το πιο χαρακτηριστικό στοιχείο στη ζωή των ανθρώπων που αποτελούνταν από διάφορες εθνότητες. Το γεγονός αυτό, συνιστά το θεμελιώδη άξονα για τη δόμηση αυτού του ιστορικού μυθιστορήματος. Ο δημιουργός του έργου, ο Cumali, εκτός από τα μέλη της οικογένειάς του, έχει ακούσει από αρκετούς άλλους πρόσφυγες ιστορίες σχετικά με τη ζωή και τη σχέση τους με τους διάφορους λαούς στα χωριά και στις πόλεις της Μακεδονίας. Το πλούσιο υλικό που είχε στη διάθεσή του ο συγγραφέας, και το οποίο αποτελούνταν από τις μαρτυρίες των προσφύγων και, βέβαια, από την καλή γνώση του ίδιου για τον γεωγραφικό χώρο στον οποίο διαδραματίστηκαν τα ιστορικά γεγονότα εκείνη την εποχή, του εξασφάλισε τις απαραίτητες προϋποθέσεις για τη δόμηση του έργου. Επομένως μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι ο συγγραφέας, με το υλικό που είχε στη διάθεσή του, με την προσωπική του έμπνευση και φαντασία, αναπαριστά μια πραγματική ιστορία, όπως αυτή έχει καταγραφεί στη μνήμη των ανθρώπων στην τότε Μακεδονία. Να σημειωθεί ότι το κεντρικό πρόσωπο του έργου, ο Zülfikâr Bey, ήταν συγγενής του συγγραφέα.

Ο Zülfikâr Bey λοιπόν, απόγονος μεγάλης οικογένειας μπέηδων, υπήρξε ο τελευταίος μπέης, μιας μακράς παράδοσης στα Βαλκάνια. Μέσα στις ραγδαίες εξελίξεις και στις κοσμογονικές αλλαγές, που συντελούνταν τότε στα Βαλκάνια, ο ίδιος θα δημιουργήσει καλές σχέσεις με ανθρώπους διαφόρων εθνικοτήτων. Ήξερε λίγο πολύ τις γλώσσες που ομιλούνταν στην Μακεδονία και προπαντός την ελληνική (Cumali, 2012a, σ. 63). Αυτό το γεγονός του έδωσε τη δυνατότητα να δημιουργήσει σχέσεις με όλο τον κόσμο στην ευρύτερη περιοχή. Γι' αυτό έχαιρε καθολικής εκτίμησης, όλων ανεξαρτήτως θρησκευματος και καταγωγής. Η αναγνώρισή του ως μπέη μέσα στην κοινωνία, ήταν κάτι που ξεχώριζε. Χάρη στην τόλμη και στη γενναιοδωρία του, το όνομά του θα γίνει παντού γνωστό. Ακόμα και ο Γάλλος στρατηγός D'Esperey, θα εκφράσει τον θαυμασμό του και θα θελήσει να τον γνωρίσει από κοντά, όταν μάλιστα ο ίδιος καταζητούνταν από τη γαλλική στρατιωτική διοίκηση. Στο τέλος, ο Zülfikâr Bey θα δει την προδοσία μέσα από τους δικούς του ανθρώπους, τον İsmail, τον οποίο πολλές φορές είχε βοηθήσει.

Οι Ρωμιοί/Έλληνες, στο έργο του Cumali είναι δευτερεύοντες χαρακτήρες. Ωστόσο, αναφέρονται πολλά ονόματα Ρωμιών και ο ρόλος τους στη πλοκή του έργου, αποτελεί βασικό στοιχείο στην προώθηση της δράσης και γενικότερα στην εξέλιξη των γεγονότων. Οι Ρωμιοί χαρακτήρες, παρουσιάζονται γενικά ως «καλοί χαρακτήρες», με κύρια χαρακτηριστικά την ειρηνική συνύπαρξη στην καθημερινή ζωή και τη συνδρομή προς τους μουσουλμάνους γείτονές τους στις δύσκολες στιγμές των πολεμικών γεγονότων. Εντάσσονται μέσα στη γενικότερη κοινωνικο-ιστορική δόμηση του μυθιστορήματος.

Σύμφωνα με τον Taine, τα κοινωνικο-ιστορικά γεγονότα, στην αντανάκλαστική μιμητική αντίληψη, αποτελούν το ερέθισμα για τη δημιουργία ενός λογοτεχνικού κόσμου στην εξήγηση της αναγκαιότητας της στο επίπεδο της κοσμοθεωρίας του μυθιστορηματικού είδους (Τζούμα, 1997, σ. 113). Η διατύπωση αυτή, θα έλεγε κανείς ότι αντιπροσωπεύει το συγκεκριμένο έργο στη συνολική του διαμόρφωση, έχοντας ως κύρια αναφορά το κοινωνικο-ιστορικό

τοπίο εκείνης της εποχής. Ο συγγραφέας, αναπλάθει στο έργο του την πολυσύνθετη κοινωνία της Μακεδονίας: Τούρκοι, Έλληνες, Βούλγαροι, Αρβανίτες, όλοι τους μοιράζονται τις ίδιες χαρές και πίκρες στη ζωή. Η πλοκή του έργου, ως γνωστό, έχει στο επίκεντρό της τον Zülfikar Bey και βέβαια, τις αντιδράσεις του κόσμου απέναντι στην πολιτική ρευστότητα, με τις διάφορες μορφές της στην πολύχρωμη κοινωνία της Μακεδονίας.

Οι χαρακτήρες, ως επί το πλείστον είναι Τούρκοι και Έλληνες. Η Χρυσούλα η μαμή, ο Χρήστος ο ξενοδόχος, η Σοφία, της οποίας ο άνδρας είχε σκοτωθεί στον πόλεμο, ο Κότσος ο μπακάλης και ο γιος του ο Πάνος, γνωστός για την εξαιρετικά καλή του φωνή και ο φίλος του ο Halit. Οι δύο αυτοί νέοι ανήκαν στην ομάδα των σοσιαλιστών στη Φλώρινα. Η φιλία τους είχε ξεκινήσει στη Φλώρινα και συνεχίστηκε στο Παρίσι. Ένας άλλος, ο Τάκης ο οποίος μάθαινε στον Halit πρώτα ελληνικά και έπειτα γαλλικά. Ο Γρηγόρης ο τυφλός (Kör Ligor), ο οποίος δεν ήθελε κανέναν άλλον εκτός από τον Τούρκο γείτονά του, με τον οποίο ήταν χρόνια μαζί, ο οδοντίατρος ο Νικόδημος, στενός φίλος της οικογένειας του Zülfikâr Bey. Οι σημαντικότεροι Τούρκοι χαρακτήρες είναι, ο Niyazi Bey, ο Hikmey Bey, ξάδερφος του Zülfikar Bey, που έχει τελειώσει το λύκειο στην Αθήνα, γνώστης της ελληνικής και της γαλλικής και είναι ενάντιος στον πόλεμο, ο Şahin Hoca, ο μιάμης του χωριού κ.ά.

Ο Hikmet Bey είναι ένας μετρημένος νέος απέναντι στην ιδέα του πολέμου. Έχει εκτιμήσει σωστά τις αδυναμίες της οθωμανικής κυβέρνησης στο ενδεχόμενο ενός βαλκανικού πολέμου, λέγοντας ότι, «η δική μας η κυβέρνηση είναι ανέτοιμη γι' αυτόν το πόλεμο» (Cumali, 2012a, σ. 160). Το γεγονός ότι ο ίδιος έχει σπουδάσει στην Αθήνα, θα έλεγε κανείς ότι για τα δεδομένα της εποχής είναι μάλλον σπάνιο γεγονός. Οι θέσεις των χαρακτήρων αναφορικά με τον πόλεμο ποικίλλουν. Ο κεντρικός ήρωας του έργου, ο Zülfikar Bey, αντίθετα με τον ξάδελφό του, τον Hikmet Bey, διακατέχεται από έναν νεανικό ενθουσιασμό, θεωρώντας ότι έχει καθήκον να αντισταθεί στην κήρυξη πολέμου από τα βαλκανικά κράτη στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ωστόσο η μητέρα του, η Saliha Hanım, είναι συγκρατημένη και υπολογίζει τη θέση των γειτόνων της. Τη στιγμή που κόσμος είχε ξεχυθεί στους δρόμους με σημαίες φωνάζοντας «για την Αθήνα! για τη Σόφια!», η Saliha Hanım προτρέπει τον γιο της να αντιμετωπίσει με ψυχραιμία την κατάσταση. Όταν ο ίδιος κατενθουσιασμένος πήγε σπίτι του και ζήτησε τη σημαία για να την αναρτήσει, η Saliha Hanım, διαφώνησε, λέγοντας:

«Αναλογίσου λοιπόν, στο χωριό Goriçka είμαστε όλες όλες σαράντα οικογένειες. Από αυτές οι τριάντα είναι τουρκικές, οι τέσσερις είναι ελληνικές, οι δύο βουλγαρικές και οι άλλες τέσσερις είναι αρβανίτικες. Είναι οι γείτονές μας! Οι σημαίες μας είναι διαφορετικές, αλλά η αγορά μας, η βρύση μας είναι ίδια. Τόσο χρόνια μαζί ζούμε και από αυτούς τους ανθρώπους δεν ακούσαμε καμιά κουβέντα που να μας πειράζει! Είναι σωστό λοιπόν; Οι γείτονές μας θα πικραθούν, θα αναστατωθούν...» (Cumali, 2012a, σ. 155).

Ο Zülfikar Bey θαύμαζε τον Niyazi Bey, γνωστό στέλεχος του κόμματος των Νεοτούρκων. Στο Βαλκανικό Πόλεμο κατετάγη στη μονάδα του Niyazi Bey και κάποια στιγμή πληγώθηκε. Τα χωριά και οι πόλεις από τη μία μέρα στην άλλη άλλαζαν χέρια. Το Ναλμπάντκιοϊ, ήταν ένα από αυτά τα χωριά, όπου οι κάτοικοι

ήταν μεικτοί. Πριν την κατάληψη του χωριού από τον ελληνικό στρατό, ο μπάμης του χωριού ο Şahin Hoca είχε κρύψει οκτώ Έλληνες στο υπόγειο του σπιτιού του. Στη συνέχεια το χωριό καταλαμβάνεται από το ελληνικό στρατό, αλλά παραμένουν τέσσερις οικογένειες Τούρκων μαζί με τον Şahin Hoca, προστατευόμενες από τους Έλληνες εκείνους, τους οποίους ο Hoca είχε κρύψει στο σπίτι του (Cumali, 2012a, σσ. 238-239).

Ο πόλεμος, λοιπόν, αναπόφευκτα δημιούργησε πρωτόγνωρες συνθήκες στη μεικτή κοινωνία της Μακεδονίας. Κατά τον συγγραφέα, χύθηκε πολύ αίμα στα μέτωπα των συγκρούσεων, αλλά και στα μετόπισθεν στον άμαχο πληθυσμό πολύ περισσότερο. Σκοτώθηκαν χιλιάδες γυναϊκόπαιδα. Κάηκαν σπίτια μαζί με τους ανθρώπους που δεν πρόλαβαν να φύγουν (Cumali, 2012a, σ. 237). Η απάνθρωπη φύση του πολέμου ανάγκασε αρκετούς μουσουλμάνους, στα χωριά και στις πόλεις, να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους για να γλιτώσουν από τον θάνατο, που ανά πάσα στιγμή караδοκούσε.

Μέσα στην απάνθρωπη φύση του πολέμου, προβάλλουν και στιγμές που ανακουφίζουν λίγο την ψυχή του ανθρώπου. Η Χρυσούλα, μαμή στο επάγγελμα, ξεχωρίζει ως ένα ευαισθητοποιημένο άτομο στην εμπόλεμη περιοχή. Συναισθάνεται το δράμα των μουσουλμάνων και τους συστήνει να πάνε κατευθείαν στο Μοναστήρι, εκεί όπου βρίσκονται τα προξενεία των ευρωπαϊκών κρατών, ώστε να είναι σε ασφαλέστερο μέρος και να μην κινδυνεύσει η ζωή τους. Η Χρυσούλα ως μαμή είχε εξετάσει το μικρό γιο της Nahide, καθώς αυτοί είχαν αναχωρήσει κάτω από έντονη βροχή, από την Ελασσόνα για τη Γορίτσα. Εκεί είχαν μαζευτεί μουσουλμάνοι και χριστιανοί για να δουν από κοντά τους πρόσφυγες. Ο καθένας πρόσφερε ό,τι μπορούσε σ' αυτούς τους ανθρώπους. Η Χρυσούλα, η οποία ασχολήθηκε με τον άρρωστο μικρό Fikret και τον έκανε καλά, δεν δέχτηκε τα χρήματα του Raşit Ağa, λέγοντας ότι τα χρήματα εκείνα, τα άφηνε χαρτζιλίκι στον Fikret για το δρόμο (Cumali, 2012a, σ. 192).

Μια άλλη χαρακτηριστική περίπτωση είναι εκείνη του Κιορ Ληγόρ, (του Γρηγόρη του Τυφλού). Όταν κάποιοι από το χωριό, μαζί μ' αυτούς και ο γείτονας του, είχαν πάει κοντά στο Μοναστήρι, προκειμένου να γλιτώσουν από την κατάρα του πολέμου, εκείνος δεν μπορούσε να ησυχάσει. Στις δύσκολες εκείνες στιγμές, οι χτεσινοί γείτονες, χριστιανοί και μουσουλμάνοι καταλάβαιναν ίσως καλύτερα ο ένας τον άλλον. Το ανθρώπινο συναίσθημα, έστω και πρόσκαιρα, φέρνει μια παρηγοριά στους ανθρώπους που είναι σε απόγνωση. Είναι η μετάβαση της σκέψης μας στον πόνο και στο δράμα του διπλανού. Ο Κιορ Ληγόρ, μια ιδιόμορφη φιγούρα, θύμωνε γρήγορα αλλά ο θυμός του περνούσε επίσης γρήγορα. Όταν ο Τούρκος γείτονας του, έφυγε από το χωριό, ο Κιορ Ληγόρ, πηγαίνει και τον βρίσκει στο Μοναστήρι, ανάμεσα στις σκιηές προσφύγων:

«Είχε φέρει ένα κοτζάμ καλάθι γεμάτο με τυρί, αυγά και τσουρέκια. Εκείνος ρώτησε τον πατέρα μου, αν έχει ανάγκη από χρήματα. Ο πατέρας μου του απάντησε ότι δεν είχε ανάγκη. Ωστόσο αυτός, έβγαλε και του έδωσε μια χρυσή. Και του είπε σήκω και γύρνα στο Ναλμπάντκιϊ. Η ελληνική κυβέρνηση εξέδωσε διαταγή, ότι δεν θα πειραχθεί κανενός η περιουσία. Κοντά στο κτήμα μου αντί εσένα δεν θέλω να βλέπω άλλον! Έλα και κράτα το σπίτι σου και το κτήμα σου!» (Cumali, 2012a, σ. 240).

Το ενδιαφέρον του Κιορ Ληγόρ να πάει και να βρει τον Τούρκο γείτονά του, μας δίνει μια γεύση, για την κοινωνική κατάσταση και τη συμπεριφορά των ανθρώπων εκείνων που ζούσαν πλάι πλάι. Παρά τις αρκετά δύσκολες συνθήκες του πολέμου, είχε αρχίσει να αναπτύσσεται μια δυναμική αλληλεγγύης ανάμεσα στους χριστιανούς και τους μουσουλμάνους κατοίκους.

«Σε ένα χωριό, στη Λεβαία (Elvis), κοντά στην Πτολεμαΐδα (Kaylar), στην άκρη του χωραφιού τους, ένα ανδρόγυνο βρίσκει σ'ένα χαντάκι έναν Έλληνα υπολοχαγό πληγωμένο, στην ηλικία του γιου τους, όταν εκείνος είχε πέσει νεκρός στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Ο ωραίος λοιπόν, αυτός νεαρός υπολοχαγός, βαριά πληγωμένος, περίμενε απεγνωσμένα τον θάνατο. Το ανδρόγυνο τον σηκώνει και τον ανεβάζει επάνω στο κάρο, σκεπάζοντάς τον με τα χόρτα που κουβαλούσαν. Αφού λοιπόν, είχε σκοτεινιάσει, τον φέρνουν στο σπίτι τους και τον βάζουν να ξαπλώσει στο δωμάτιο όπου έμενε ο γιος τους. Τρεις εβδομάδες ως που να γίνει καλά τον τάζαν και τον φρόντιζαν... Το παλικάρι ήξερε κάτι λίγα τουρκικά Στο τέλος, αφού ο υπολοχαγός έγινε καλά, φοράει τη στρατιωτική του στολή και βγαίνει για να υποδεχτεί τον ελληνικό στρατό στην άκρη του χωριού, ο οποίος στη συνέχεια πέρασε από το χωριό, χωρίς να πειράξει κανέναν μουσουλμάνο κάτοικο. Μετά τον πόλεμο ο υπολοχαγός κάθε χρόνο ερχόταν και έβλεπε το ανδρόγυνο σαν να ήταν γονείς του» (Cumali, 2012a, σ. 239).

Η γενναιόδωρη πράξη του ζευγαριού απέναντι στον Έλληνα υπολοχαγό, κατά τον συγγραφέα, επηρεάζει τους Έλληνες στρατιώτες, οι οποίοι περνούν από το χωριό, χωρίς να κάνουν την παραμικρή ζημιά. Ωστόσο είναι κοινώς γνωστό, ότι στον πόλεμο, μετά τον στρατιωτικό στόχο, ο επόμενος είναι η εκκαθάριση του άμαχου πληθυσμού στην εμπόλεμη περιοχή. Μια εικόνα, που κυριαρχεί σε ένα μεγάλο μέρος του πεζογραφήματος. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τα παραδείγματα που αναφέραμε μόλις και από τα οποία προκύπτει ότι χριστιανοί και μουσουλμάνοι, αναλαμβάνοντας ρίσκο σπεύδουν να βοηθήσουν τους συνανθρώπους τους ώστε εκείνοι να σωθούν. Το ανδρόγυνο στην προκειμένη περίπτωση, φροντίζει τον πληγωμένο λοχαγό, τον σκεπάζει με χόρτα και περιμένει να σκοτεινιάσει για να τον μεταφέρει στο σπίτι του. Ανάλογη είναι και η περίπτωση του Şahin Hoca, ο οποίος κρύβει τους οκτώ Έλληνες στο υπόγειο του σπιτιού του, προκειμένου να μη μαθευτεί από τους χωρικούς, φοβούμενος είτε για λογαριασμό των οκτώ Ελλήνων, είτε για την ίδια του τη ζωή.

Μετά τους βαλκανικούς πολέμους δεν ηρέμησαν τα πράγματα και οι διάφορες ομάδες αρχίζουν να προβάλλουν τις πολιτικές τους επιδιώξεις. Πιο συγκεκριμένα, για κάποιους λαούς, οι βαλκανικοί πόλεμοι δεν είχαν φέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα και εκτιμούσαν ότι ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, θα ήταν μια ευκαιρία για μια δικαιότερη ανακατανομή των εδαφών, ιδέα που είχε σχετική απήχηση και στα λαϊκά στρώματα. Η περίπτωση του Georgi Kartan αντιπροσωπεύει μια από αυτές τις τάσεις. Συζητώντας πολιτικά και ιδεολογικά με τον Zülfikâr Bey και αναφερόμενος στους πολιτικούς του στόχους, του λέει ότι στον Βαλκανικό Πόλεμο ήμασταν αντιμέτωποι, τώρα όμως είμαστε πλάι πλάι (Cumali, 2012a, σ. 332). Όλοι εκείνοι που ήταν δυσαρεστημένοι και αντίθετοι με την ισχύουσα πολιτική κατάσταση, είχαν φύγει στα βουνά και περίμεναν την κατάλληλη στιγμή για να αλλάξουν ευνοϊκά, γι' αυτούς τα πράγματα. Ένας από εκείνους που γνώριζε τις βαριές συνέπειες του πολέμου ήταν ο Ρωμιός ξενοδόχος,

ο Παπαχρήστου, ο οποίος ήξερε και τουρκικά, συζητούσε, λοιπόν, με τον Zülfikâr Bey, εκφράζοντας την αγανάκτησή του από τους συνεχείς πολέμους:

«Αχ αυτός ο πόλεμος είτε, αχ κύριε, αναστενάζοντας ο ξενοδόχος. Αυτοί οι πόλεμοι, δεν άφησαν τίποτα όρθιο! Εδώ και τόσο χρόνια ο ένας τελειώνει, ο άλλος αρχίζει! Οι γυναίκες έμειναν χήρες και τα παιδιά ορφανά!...» (Cumalı, 2012a, σ. 323).

Τον καιρό εκείνο που ο Zülfikâr Bey καταζητούνταν από τη γαλλική στρατιωτική διοίκηση, ο İsmail απεργαζόταν άσχημα σχέδια. Τον δέχεται στο σπίτι του και, αφού πρώτα τον κοιμίζει, στη συνέχεια τον δολοφονεί για να πάρει το χρηματικό ποσό, με το οποίο τον είχε επικηρύξει η γαλλική κυβέρνηση. Ωστόσο η γαλλική κυβέρνηση ήθελε όχι νεκρό, αλλά ζωντανό τον Zülfikâr Bey.

Ο θάνατός του θα προκαλέσει μεγάλη συγκίνηση σ' όλη την περιοχή. Στην κηδεία του θα παρευρεθεί πολύς κόσμος από τα γύρω χωριά, ανεξαρτήτου θρησκείας και εθνικότητας.

«Όλοι οι κάτοικοι της Goriçka, από τα κοντινά χωριά, Τούρκοι, Έλληνες, Βούλγαροι, Αρβανίτες, αδιακρίτως εξέφραζαν τα συλλυπητήριά τους στη Saliha Hanım και στην Emine Hanım. Ο Zülfikâr Bey, ήταν το μεγαλείο της καρδιάς και ο από καρδιάς αγαπημένος όλων των συντοπιτών του, για τον οποίο όλοι τους καμάρωναν.» (Cumalı, 2012a, σ. 494).

Η θέση και ο ρόλος του Zülfikâr Bey, αντιπροσωπεύει το θεσμό των μπέηδων στην κοσμοπολίτικη κοινωνία της Μακεδονίας. Ο ίδιος, προσπαθώντας κάποια στιγμή να είναι καθησυχαστικός απέναντι στη θεία του, της είχε πει: «... άλλη φορά ζωντανός δεν θα συλληφθώ.» (Cumalı, 2012a, σ. 403). Πράγματι ζωντανός δεν συνελήφθηκε. Προδόθηκε. Οι προσωπικές του επιλογές, η εκτίμηση που έτρεφε ο κόσμος στο πρόσωπό του και η συγκίνηση την ώρα της κηδείας του, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι μπέηδες αξιοπρεπώς ζουν, και για τον τελευταίο τους προορισμό αξιοπρεπώς φεύγουν, με την αμέριστη εκτίμηση και αγάπη του κόσμου.

Χαρακτήρες στο Μυθιστόρημα Η Θεσσαλονίκη με το Μοβ Καφτάνι (Mor Kaftanlı Selanik)

Ένα δεύτερο λογοτεχνικό έργο, που αναφέρεται στη σχέση Ελλήνων και Τούρκων, είναι, όπως ήδη αναφέραμε, «Η Θεσσαλονίκη με το μοβ καφτάνι-Ένα Μυθιστόρημα της Ανταλλαγής» (Mor Kaftanlı Selanik-Bir Mübadele Romanı), έργο του Yılmaz Karakoyunlu, το οποίο κυκλοφόρησε το 2012 στην Τουρκία. Το μυθιστόρημα του Karakoyunlu, είναι πολιτικής και κοινωνικής φύσεως και ως εκ τούτου, αναφέρεται περισσότερο στο ανθρώπινο δράμα της ανταλλαγής πληθυσμών που συμφωνήθηκε ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία με τη Συνθήκη της Λωζάνης, η οποία στην Ελλάδα έγινε δεκτή με συγκρατημένη ικανοποίηση (Γιανουλόπουλος, 2003, σ. 315). Ο συγγραφέας, στο έργο του αναπαριστά μια ιστορία με πολύ έντονες τις πολιτικοκοινωνικές εκφάνσεις. Η αντιμετώπιση της ανταλλαγής επικεντρώνεται στη διακοπή της μακροαίωσης σχέσης ανάμεσα στους Έλληνες και τους Τούρκους και κυρίως στο γεγονός του

ξεριζώματος των ανθρώπων από τα σπίτια τους, που -έστω και αν έγινε οργανωμένα- είχε ωστόσο βαρύτερες κοινωνικές, οικονομικές και ψυχολογικές επιπτώσεις για εκατοντάδες χιλιάδες ανθρώπους.

Αναλύοντας κανείς το έργο του Karakoyunlu παρατηρεί ότι η παρουσίαση των δραματικών γεγονότων, όπως αυτά βιώθηκαν ιστορικά, έχει υφανθεί με αρκετά έντονο το συναισθηματικό στοιχείο και πλούσιο καλλιτεχνικό ύφος. Στην αναπαράσταση των γεγονότων, ο δημιουργός δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο πώς η εμπειρία της υποχρεωτικής αλλαγής τόπου, αυτός ο μαζικός ξεριζωμός, αντανακλά στην ψυχή των ανθρώπων. Συνεπώς στην ανταλλαγή, αναδεικνύεται το στοιχείο της συγκίνησης και, γενικότερα, το ψυχικό βάρος που καλείται να επωμισθεί ο κάθε ανταλλάξιμος, είτε από τη Μικρά Ασία προς την Ελλάδα, είτε από την Ελλάδα προς την Τουρκία. Πολλές φορές βέβαια, το προσωπικό δράμα και η συγκίνηση, εντάσσονται στο ρεαλιστικό σκηνικό του χωρισμού ένα ρεαλιστικό των ανθρώπων και της εξώθησής τους να περιπλανηθούν σ' έναν άγνωστο κόσμο. Το συναισθηματικό ξέσπασμα την ώρα του χωρισμού, είναι ενδεικτικό των σχέσεων γειτονίας που υπήρχαν ανάμεσά τους. Ο συγγραφέας επιδεικνύει ιδιαίτερη ικανότητα στη σκιαγράφηση του συναισθηματικού στοιχείου, που είναι από τα κύρια χαρακτηριστικά του πεζογραφήματος.

Η παρουσίαση του σημαντικότερου προσφυγικού γεγονότος της πρόσφατης ιστορίας μέσω της μυθοπλασίας, δεν αλλοιώνει, ούτε καν μειώνει, την ουσία και την ιστορική σημασία εκείνων των γεγονότων. Πολλές φορές, μάλιστα, καθρεφτίζει πτυχές της, θα έλεγε κανείς, που δεν μπορούν να αναδειχθούν ιστορικά. Αλλιώς, πως θα μπορούσαμε να καταλάβουμε το συναισθηματικό ξέσπασμα της Ελένης, την ώρα του αποχωρισμού από την αγαπημένη της Σμύρνη;

Ο Karakoyunlu έχει πολύ καλά αναλύσει το υλικό που έχει στη διάθεσή του, όπως την ιστορία, την κοινωνική θέση των ανθρώπων, τα πεδία στα οποία διαδραματίζονται τα γεγονότα, ενώ παράλληλα όταν σκιαγραφεί τους Ρωμιούς χαρακτήρες, κάνει μια ιστορική αναδρομή στο παρελθόν και τους συνδέει με την ελληνική μυθολογία, τη θρησκεία χρησιμοποιώντας τοπωνυμίες, όπως το όρος Ίδη και γενικότερα όλα όσα έχουν σχέση με τον πολιτισμό τους (Karakoyunlu, 2012, σ. 77). Υπό αυτή την έννοια, λοιπόν, ο δημιουργός του έργου, καθώς αναπαριστά τα διάφορα ιστορικά περιστατικά, επιχειρεί παράλληλα, να ρίξει φως και να μας ταξιδέψει στον κλειστό κόσμο της ψυχής του ανθρώπου.

Η αξιολόγηση των γεγονότων από τα πολιτικά πρόσωπα και οι μεταξύ τους διαφωνίες (Βενιζέλου - Στεργιάδη) για τον χειρισμό των θεμάτων, που είναι από τα επίμαχα σημεία των συζητήσεων, σε συνδυασμό και βέβαια, με το δράμα του εκτοπισμού και της μεταφοράς των ανταλλαχθέντων, είναι από τα θέματα που κυριαρχούν τόσο στη Λωζάνη, όσο και στις δύο πρωτεύουσες, την Αθήνα και την Άγκυρα. Οι πολιτικές μορφές που διαμορφώνουν τις εξελίξεις είναι, εκ των πραγμάτων ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος, ο Αριστείδης Στεριάδης, ο Mustafa Kemal, ο İsmet Paşa, ο Fethi Bey, ο Lloyd George, ο Lord Curzon, ο Nansen κ.ά. Πεδία όπου διαδραματίζονται τα γεγονότα είναι η περιοχή της Σμύρνης, πόλεις στη θάλασσα του Μαρμαρά, και στη Μαύρη Θάλασσα, η Σαμψούντα ενώ στην Ελλάδα, ευρύτερες περιοχές, που αποτελούν αντικείμενο

συζήτησης είναι η Κρήτη, η Μακεδονία. Και βέβαια, η Λωζάνη της Ελβετίας, εκεί όπου διεξάγονται οι διαπραγματεύσεις.

Η ατμόσφαιρα, στην αίθουσα του ξενοδοχείου στη Λωζάνη, όπου είχαν προσέλθει οι αντιπροσωπείες αρκετών χωρών ήταν αρκετά βαριά. Το χάσμα των διαφορών ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία αγεφύρωτο. Όλη αυτή η διαδικασία έφερνε κόπωση στις αντιπροσωπείες. Θέλοντας να ξεφύγουν λίγο από το βαρύ κλίμα, κάποια στιγμή ο Βενιζέλος και ο Ίνönü ανταμώνουν έξω από το ξενοδοχείο και αποφασίζουν να γευματίσουν μαζί. Στη συνέχεια φτάνουν έξω από το εστιατόριο όπου ο Βενιζέλος πρώτος ανοίγει την πόρτα του εστιατορίου και ευγενικά με το χέρι του κάνει νόημα στον Ίνönü να περάσει.

«Ο Ίνönü αφού πέρασε, κράτησε την πόρτα ανοιχτή για να περάσει και ο Βενιζέλος. Μετά πηγαίνουν παραμάσχαλα, κατευθυνόμενοι για το τραπέζι που βρισκόταν στη γωνία. Ο Ίνönü, τράβηξε την καρέκλα διευκολύνοντας έτσι τον προσκεκλημένο του να καθίσει.

-Ωσπου να τελειώσει ο καφές καμία σοβαρή συζήτηση.

Ο Βενιζέλος κούνησε το κεφάλι του. Η φωνή του ήταν μαλακιά και ο ίδιος υπομονετικός.

-Έχετε δίκαιο. Τον καβγά θα τον συνεχίσουμε στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων» (Karakoyunlu, 2012, σ. 83).

Το έργο του Karakoyunlu, επικεντρώνεται, κυρίως στην ανταλλαγή πληθυσμών, όπως άλλωστε καθιστά σαφές ο υπότιτλος, μια αληθινή ιστορία με τεράστια επίδραση στη λογοτεχνία. Στο έργο πρωταγωνιστούν δύο οικογένειες, με κεντρικά πρόσωπα την Ελένη, από τη Σμύρνη και τη Şerife από το Ρέθυμνο. Η προσωπική περιπέτεια των πρωταγωνιστών αποτυπώνει ευρύτερα τον πόνο, την αγωνία και την απόγνωση εκατομμυρίων ανταλλαξίμων. Τα πρόσωπα στο πεζογράφημα είναι πάρα πολλά και η διακοινοτική αλληλεγγύη, ανάμεσα στα δύο σύννοικα στοιχεία, όπως θα δούμε στη συνέχεια, δημιουργεί μια ιδιαίτερα συγκινητική ατμόσφαιρα στις μεικτές ελληνοτουρκικές γειτονιές.

Το έργο του Karakoyunlu, είναι δομημένο με μια αφηγηματικότητα, που αναφέρεται με βάση, στο προσωπικό δράμα των ανταλλαξίμων και στη διαχείριση αυτού του πελώριου προβλήματος από την πολιτεία, χωρίς την παραμικρή επιείκεια, όπως επιβάλλει η «σκληρή» λογική στην αντιμετώπιση πολιτικών ζητημάτων. Στο πεζογράφημα, το ζήτημα της ανταλλαγής δεν τίθεται σε «εθνικό πλαίσιο», τίθεται σε προσωπικό ή οικογενειακό επίπεδο, ενώ σε κάποιο βαθμό εκφράζονται και οι αντιδράσεις των ανθρώπων της γειτονιάς. Οι χαρακτήρες αντιπροσωπεύουν μια γενικότερη κοινωνική κατάσταση, ωστόσο ο καθένας εκφράζει το προσωπικό του δράμα. Και στο ελληνικό μυθιστόρημα, αντίστοιχα, το κυρίαρχο στοιχείο της ανταλλαγής, αντιμετωπίζεται, όχι τόσο ως «εθνική τραγωδία», όπως γενικά προβάλλεται αυτό το ιστορικό γεγονός, εστιάζοντας περισσότερο ως προσωπικό και οικογενειακό δράμα, σε σύνδεση με το σπίτι, ή τη γειτονιά του ανταλλάξιμου (Μίλλας, 2006, σσ. 399-400).

Ωστόσο, να αναφερθεί ότι στην περίπτωση των πολιτικών χαρακτήρων του πεζογραφήματος του Karakoyunlu, παρατηρείται μια διαφοροποίηση στο συγκεκριμένο ζήτημα. Εδώ, σε κάποιες περιπτώσεις προτάσσεται το «εθνικό κριτήριο», νοούμενο με τη μορφή του «εθνικού» συμφέροντος. Στη συζήτηση που

διεξάγεται ανάμεσα στον Βενιζέλο και τον Στεργιάδη διατυπώνεται η δυσарέσκεια για την απώλεια των ιδανικών της παιδικής τους ηλικίας. Σχολιάζονται τα λάθη που έγιναν στη στρατηγική της Μικρασιατικής εκστρατείας, η οποία ξεπέρασε τα λογικά της όρια. Την ύστατη, έστω στιγμή, γίνεται αναφορά στη σημασία, της εξαίρεσης των Ρωμιών στη περιοχή της Σμύρνης από την ανταλλαγή, γεγονός που θα διασφάλιζε μια σχέση της Ελλάδας με αυτό το Μικρασιατικό χώρο. Ο Βενιζέλος, αναλύοντας τα δεδομένα της ανταλλαγής και τα πλεονεκτήματα της Ελλάδος, επισημαίνει την κρίσιμη θέση των Ρωμιών στην Πόλη, ως σημαντικού οικονομικού παράγοντα, και τον εξαιρετικό ρόλο που μπορούν να παίξουν στο πολιτικό γίγνεσθαι:

«...Η Ιστανμπούλ είναι η μοναδική πόλη που κατέχει την εμπειρία του εμπορίου. Αυτή η εμπειρία ανήκει αποκλειστικά στους 120 χιλιάδες Ρωμιούς. Υπάρχουν και λίγοι Αρμένιοι και λίγοι Εβραίοι... όλοι αυτοί... Αυτό βάλτε το καλά στο μυαλό σας: Την οικονομία της νέας δημοκρατίας (Τουρκίας), πρέπει να την κατευθύνει η Αθήνα και όχι η Άγκυρα» (Karakoyunlu, 2012, σ. 101).

Προφανώς, ο Βενιζέλος μιλάει για τις επιδιώξεις του, τα ερείσματα που θέλει να δημιουργήσει στην οικονομία της Τουρκίας. Αυτή η θέση του Βενιζέλου, φαίνεται ότι βρίσκει ανταπόκριση στο πρόσωπο του Αριστεΐδη, στενού πολιτικού συνεργάτη του, ο οποίος δεν χάνει την ευκαιρία για να προσθέσει και τη σημασία της θέσης των Ρωμιών στη Σμύρνη, επιμένοντας ότι πρέπει να παραμείνουν στη θέση τους:

«Μη χάσεις αυτή την ευκαιρία. Βρες οπωσδήποτε κάποια λύση και εξασφάλισε την παραμονή των Ρωμιών στη Σμύρνη. Λες ότι την οικονομία της δημοκρατίας θα την κατευθύνει η Αθήνα, τότε φρόντισε ώστε στο πολιτισμό της να είναι κυρίαρχη η Θεσσαλονίκη...» (Karakoyunlu, 2012, σ. 101).

Οι ανταλλάξιμοι πληθυσμοί δεν ενδιαφέρονταν για τις πολιτικές επιδιώξεις της κάθε χώρας. Εκείνοι είχαν το προσωπικό τους δράμα. Η απόφαση για την ανταλλαγή είχε αναστατώσει παντού τον κόσμο, Ρωμιούς και Τούρκους. Οι Ρωμιοί στην Ανατολική Θράκη ήταν από εκείνους που θα εγκατέλειπαν τον τόπο τους. Η είδηση αυτή δημιουργεί εκνευρισμό και αγανάκτηση στον Μάρκο από το Şarköy, μια πόλη στην Ανατολική Θράκη:

«Οι παππούδες μου εδώ και πολλούς αιώνες βρίσκονται σ' αυτά τα χώματα... έχουμε έρθει εδώ όταν ανακηρύχθηκε το Ταζιμάτ... ο σουλτάνος ο Mecit έχει καλέσει τον παππού μου προκειμένου να φυτέψει αυτές τις κληματαριές... στο Şarköy, στο Mürefte σ' όλες τις κληματαριές που βλέπεις στη ρίζα τους υπάρχει ο ιδρώτας των παππούδων μου... Τώρα οι δύο κυβερνήτες των κρατών, ο ένας στην Αθήνα και ο άλλος στην Άγκυρα έχουν υψώσει τη φωνή τους, αλλά τη ζημιά εμείς θα την πληρώσουμε...» (Karakoyunlu, 2012, σ. 148).

Οι ανταλλάξιμοι από την Ελλάδα είχαν τα ίδια προβλήματα. Οι αρχές πίεζαν τον κόσμο να αδειάσουν τα σπίτια τους και να φεύγουν χωρίς να χρονοτριβούν. Τα πλοία διασχίζουν το Αιγαίο Πέλαγος προς και από Ελλάδα μεταφέροντας κάτω από άθλιες συνθήκες ανθρώπους στην άγνωστη γι' αυτούς πατρίδα. Το

πλοίο Giresun φτάνει στο Ρέθυμνο όπου αδειάζει την πρώτη αποστολή των ανταλλαξιμων. Κάποια στιγμή ο παπάς πλησιάζει τον ιμάμη:

«Γεια σου Davut!

Γεια σου Γρηγόρη

Το έγγραφο που είχε στα χέρια του ο Γρηγόρης, το έδωσε στον ιμάμη. Το Βασιλικό Συμβούλιο Αθηνών έχει πάρει απόφαση. Να και αυτή εδώ είναι η διαταγή του Βενιζέλου... Όλοι σας φεύγετε... Αμέσως ετοιμαστείτε. Ο κάθε ενήλικος-η μόνο ένα μπόγο μπορεί να πάρει μαζί του... Κανείς να μην πειράξει τα πράγματα μέσα στο σπίτι...» (Karakoyunlu, 2012, σ. 267).

Το πλοίο στη συνέχεια θα πάρει τους μουσουλμάνους και θα τους μεταφέρει στην Τουρκία. Μια άλλη αποστολή θα ξεκινήσει από τη Δράμα. Ανάμεσα στους Έλληνες, όπως και στους Τούρκους, υπάρχουν και καλοί και κακοί χαρακτήρες. Ο Σωκράτης ήταν από εκείνους που συγκινήθηκαν για το χωρισμό με τους Τούρκους. Εννιά ολόκληρα χρόνια δεν μιλούσε με τον Hasan Hoca. Όταν ωστόσο, ο Hasan Hoca είδε τον Σωκράτη στην πόρτα του σπιτιού, ένωσε μεγάλη χαρά. Ο Σωκράτης αγκάλιασε τον Hasan Hoca, ήταν τόσο συγκινημένος που θα νόμιζε κανείς ότι έκλαιγε:

«Άκουσα ότι τα χαράματα φεύγετε

Εμάς γιατί μας διώχνουν, Σωκράτη ξέρεις...

ντρέπομαι» ήταν η απάντηση του Σωκράτη.»

Η γενική εικόνα των χαρακτήρων που αντιπροσωπεύουν τους ανταλλάξιμους, δεν εστιάζει στο γεγονός της απώλειας των εδαφών, με τη μορφή της εθνικής κυριαρχίας, αλλά επικεντρώνεται στον προσωπικό τους πόνο και δράμα για την απώλεια των σπιτιών τους, της γειτονιάς και γενικότερα της εκεί ζωής τους. Αυτό είναι το βασικότερο στοιχείο το οποίο παρατηρείται και στις δύο περιπτώσεις των ανταλλαξιμων. Σε ό,τι αφορά στην περίπτωση των ανθρώπων της γειτονιάς, να σημειωθεί ότι η φυγή των Ρωμιών από κοντά τους, στην περίπτωση της Μικράς Ασίας, αλλά και αλλού, είναι μια σημαντικότερη απώλεια στην ίδια τους τη ζωή. Η αντίδραση της γειτονιάς είναι χαρακτηριστική και αποκαλυπτική για τις μεταξύ τους σχέσεις, ενώ το μεγαλύτερο δράμα το βιώνει η Ελένη, καθώς είναι από εκείνους που θα αφήσουν τη Σμύρνη, τη γειτονιά και τις φίλες της:

«...

Μετά μάζεψε όλη τη δύναμή της και αγκάλιασε την Emine.

- Ήθελα πάντα να έχω μια αδελφή σαν και σένα...

Το κλειδί που έβγαλε από τη τσέπη της το δώσε στο Philip (σύζυγός της). Ο Philip με όλη του τη δύναμη κλείδωσε την πόρτα και το κλειδί το ξανάδωσε στην Ελένη...

...

Η Ελένη, φίλησε το κλειδί που της έδωσε ο Philip. Πήγε να το δώσει στην Emine. Η Emine με έκπληξη τραβήχτηκε προς τα πίσω.

-Αλίμονο!

Η κυρία Φωτεινή, τα μάτια της οποίας (από το κλάψιμο) είχαν γίνει καταρράκτης: Έπιασε το χέρι της Ελένης και της Emine. Αγκαλιάστηκαν.

Μη φεύγεις! Μείνε εδώ Ελένη... Εδώ και σαράντα χρόνια είμαστε γείτονες... μαζί μεγαλώσαμε... και από εδώ και πέρα θα φροντίζουμε η μία την άλλη.
 Η φωνή της Emine έδειχνε ότι ήταν έτοιμη να κλάψει:
 - Ναι θα προσέχουμε η μία την άλλη.» (Karakoyunlu, 2012, σ. 124).

Η Ελένη, είναι το κεντρικό πρόσωπο του έργου, όπως και η Şerife από το Ρέθυμνο. Ωστόσο ο πρωταγωνιστικός ρόλος της Ελένης στο πεζογράφημα είναι ευδιάκριτος, με ιδιαίτερα έντονο το συναισθηματικό στοιχείο, αντιπροσωπευτικό για τους ανταλλάξιμους που υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν τον τόπο τους. Ο συγγραφέας σκιαγραφεί με ιδιαίτερη επιτυχία τη σχέση Ρωμιών και Τούρκων, μια σχέση παραδοσιακή με βαθιές ρίζες μέσα στην ιστορία. Η συγκίνηση των ανθρώπων εκείνων που παρέμειναν στον τόπο τους υποβλήθηκαν στην επώδυνη εμπειρία να χωρίσουν από τους ανθρώπους, με τους οποίους συνυπήρχαν και μοιράζονταν χαρές και πίκρες για αρκετούς αιώνες. Αυτό συμπεραίνει κανείς από τις αντιδράσεις όσων βρέθηκαν στη δυσχερή θέση να αποχαιρετήσουν τους γείτονές τους. Η συγκίνηση της Emine, στο ξεπροβόδισμα της Ελένης για την καινούρια της πατρίδα, μας δίνει αυτήν ακριβώς την εικόνα. Η Emine, τη στιγμή κατά την οποία θα δει για τελευταία πλέον φορά την Ελένη, τρέχει πρώτα στο σπίτι της και βγάζει τις δύο χρυσές που τις έχει κάνει δώρο ο άνδρας της, τη μια όταν παντρευόταν και την άλλη όταν έκανε το γιο της:

«-Αυτές οι χρυσές χαλάλι σου να είναι. Δεν ξέρεις, μπορεί να βρεθείς σε δύσκολη θέση. Θα τις χρειαστείς στο ταξίδι». Αφού αγκάλιασε την Ελένη συνέχισε προσθέτοντας:

«- Μην ανησυχείς! Όταν επιστρέψεις, το σπίτι σου θα το βρεις πεντακάθαρο σαν το τριαντάφυλλο... Θα το προσέχω σαν τα μάτια μου, πίστεψέ με...» (Karakoyunlu, 2012, σ. 127).

Διαπιστώνει κανείς ότι τα πλήθη δεν είχαν κατανοήσει επακριβώς την ανταλλαγή. Στο θέμα αυτό υπάρχει μια διακειμενικότητα⁷, ότι δηλαδή, σε αρκετά πεζογραφήματα, στα οποία αναφέρεται το δράμα της ανταλλαγής, παρατηρείται μια αισιοδοξία ανάμεσα στους ανταλλάξιμους ότι σύντομα θα επέστρεφαν πίσω στα σπίτια τους, εκείνο ακριβώς που εννοεί και η Emine. Ωστόσο αυτή η ιδέα ήταν μια ψευδαίσθηση. Σε ό,τι αφορά την Ελένη: Δεν ήταν καθόλου στην ευχέρειά της να ανταποκριθεί στην επιθυμία της Emine και να παραμείνει. Δεν θα το ήθελε μήπως; Θα το ήθελε πολύ, αλλά κάτι τέτοιο δεν εξαρτιόταν ούτε από την Emine, ούτε από την ίδια την Ελένη. Η απόφαση είχε ληφθεί από «ψηλά» και δεν

⁷Όπως ο Yılmaz Karakoyunlu, που είδαμε παραπάνω, έτσι και ο Yaşar Kemal, στο έργο του «Το νερό που πίνει το μυρμήγκι» αναφέρεται στο ζήτημα της ανταλλαγής πληθυσμών, καθώς και στις σχετικές αντιδράσεις από τους ανταλλάξιμους. Παραθέτουμε εδώ ένα μέρος από το πεζογράφημα στο οποίο σκιαγραφείται η απογοήτευση των ανθρώπων εκείνων, που ενώ αναχωρούσαν για την καινούρια τους πατρίδα, πίστευαν, ακόμα και την ύστατη στιγμή, ότι σύντομα θα επέστρεφαν πίσω στα μέρη τους. «Αχχ!» είπε αναστενάζοντας, «ο Θεός μη κρατήσει κανέναν μακριά από την πατρίδα του! (...) Εμείς καθώς αναχωρούσαμε για εδώ, οι γείτονές μας, μας έλεγαν μη φοβάστε καθόλου, θα επιστρέψετε σύντομα πίσω. Αυτό που μας κάνουν είναι μεγάλη αδικία. Αυτό δεν αρμόζει στον άνθρωπο. Αυτό λέγεται εξορία. Αυτό το πράγμα λέγεται μαρτύριο, λέγεται απανθρωπιά. Σύντομα θα επιστρέψουμε στην Κρήτη μας...» (Kemal, 2007, σ. 187).

μπορούσαν παρά να συμμορφωθούν με αυτήν. Αναχωρώντας από το λιμάνι στη Σμύρνη, απευθύνει τις ύστατες λέξεις, στον τόπο εκείνο που είχε αγαπήσει τόσο πολύ.

«Yasu Smyrna... yasu kyria Seher, yasu Emine, yasu Nuri Efendi... μείνετε όλοι σας με το καλό...» (Karakoyunlu, 2012, σ. 157).

Επίλογος

Στις αρχές του 20ού αιώνα η ολοκληρωτική σχεδόν απόσυρση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τα Βαλκάνια, δημιούργησε παράλληλα μια πρωτοφανή προσφυγική ροή για εκατοντάδες χιλιάδες μουσουλμάνους, με κατεύθυνση τα εδάφη της σημερινής Τουρκίας. Οι δολοφονίες, οι λεηλασίες και οι διάφορες κακουχίες κατά τη φυγή, αλλά και η αδυναμία παλιννόστησης των προσφύγων από την οθωμανική κυβέρνηση, είχε ήδη αρχίσει να διαμορφώνει ένα κλίμα για αντίποινα και ανάλογες αντιδράσεις σε βάρος των Ρωμιών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι οποίοι, πριν καν ξεκινήσει ο Παγκόσμιος Πόλεμος είχαν αρχίσει να εγκαταλείπουν σταδιακά τις δυτικές περιοχές της Μικράς Ασίας.

Σε μια περίοδο κατά την οποία όλα έδειχναν ότι οι πολιτικές συγκυρίες δεν ήταν και τόσο ευοίωνες για την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η Ελλάδα, η οποία είχε εξέλθει με μεγάλες πολιτικές και στρατιωτικές επιτυχίες από τους βαλκανικούς πολέμους, ενισχυμένη ηθικά αλλά και πολιτικά, με αξιόλογα διεθνή ερείσματα, πίστευε ότι ήταν η κατάλληλη στιγμή να απλώσει χείρα βοήθειας στις «αλύτρωτες πατρίδες» και να εκπληρώσει έτσι την ιστορική της υποχρέωση που ήταν η βασικότερη στόχευση της κρατικής πολιτικής. Με τη βεβαιότητα και την πεποίθηση, λοιπόν, για τη συνέχεια αυτών των επιτυχιών είχαν ήδη αρχίσει να αποκρυσταλλώνονται οι σκέψεις, οι θέσεις και οι προσδοκίες για την ιστορική δικαίωση των αλύτρωτων, την οποία βέβαια, θα εξασφάλιζε η συμμετοχή της Ελλάδας στο Μεγάλο Πόλεμο στο πλευρό της Entente, με το επιχείρημα ότι η Αγγλία, η Γαλλία και η Ρωσία ήταν Προστάτιδες Δυνάμεις της χώρας με δικαιώματα επεμβάσεως (Γανουλόπουλος, 2003, σ. 241). Υπό τις ενθουσιώδεις πολιτικές ιαχές και τις ευλογίες των Αγγλογάλλων για την πραγμάτωση των ιστορικών προσδοκιών της «Μεγάλης Ιδέας» και παρά τα όποια πολιτικά διλήμματα και διαφωνίες, η επιλογή στην προσχώρηση της χώρας στο ιμπεριαλιστικό άρμα για τον ανασχεδιασμό και την ανακατανομή του πλούτου της Ανατολίας στις αρχές του 20ού αιώνα ήταν πλέον δεδομένη.

Όπως αποδείχθηκε όμως, στη συνέχεια, η ιστορικά λανθασμένη επιλογή της Μικρασιατικής εκστρατείας, έφερε τα μεγαλύτερα δεινά στην ιστορία του εκεί ελληνισμού που είχε ως αποτέλεσμα το οριστικό κλείσιμο γι' αυτούς μιας σελίδας μακράς ιστορίας στα εδάφη της Ανατολίας. Το γεγονός αυτό, βέβαια θα σήμαινε παράλληλα και το τέλος της Μεγάλης Ιδέας, η οποία για έναν ολόκληρο αιώνα είχε εμπνεύσει στους Έλληνες την ελπίδα για τη δημιουργία της «Μεγάλης Ελλάδος». Στον βαρύ απολογισμό της παραπάνω επιλογής, ήρθε να προστεθεί και η αδυναμία του ελληνικού κράτους στην υποδοχή και στην παλιννόστηση των

πάνω από ένα εκατομμύριο προσφύγων, είτε αυτοί είχαν φύγει υπό την πίεση του πολέμου, είτε ήρθαν ως ανταλλάξιμοι κατόπιν συμφωνίας.

Σε αυτή, λοιπόν τη βάση, θελήσαμε να αξιολογήσουμε αυτά τα δύο ιστορικά γεγονότα από την οπτική της λογοτεχνίας, που οπωσδήποτε μας παρέχει τη δυνατότητα να εντοπίσουμε αρκετές άγνωστες πτυχές, σχετικά με το τραγικό τέλος μιας γενικά συμβιωτικής σχέσης Ελλήνων και Τούρκων, καθώς και τον κοινό προβληματισμό των ανθρώπων εν όψει της αβεβαιότητας για την επόμενη μέρα. Το πεζογράφημα στην Ελλάδα αλλά και στην Τουρκία έδειξε ιδιαίτερη ικανότητα στην απεικόνιση εκείνης της ανθρώπινης τραγωδίας στις αρχές του 20ού αιώνα, όπως βιώθηκε από τα θύματά της, και βέβαια όπως αυτή ενσαρκώθηκε στον φαντασιακό και ψυχικό κόσμο του συγγραφέα.

Ο μεγάλος εκείνος χωρισμός εκατομμυρίων ανθρώπων, είτε έγινε κάτω από συνθήκες πολέμου, είτε μέσω ανταλλαγής, ήταν στην ουσία μια προσφυγική πραγματικότητα με βαρύ κόστος για τους ίδιους. Η ιστορία της προσφυγιάς και της ανταλλαγής δεν αποτελείται, όπως απλά ακούγεται από τις δύο αυτές λέξεις. Το προσφυγικό πρόβλημα κρύβει μέσα του ψυχολογικά, οικονομικά, πολιτισμικά και βέβαια προβλήματα αποδοχής από το κοινωνικό σύνολο στο οποίο οι πρόσφυγες καλούνταν να ενταχθούν. Είναι αλήθεια, ότι οι πρόσφυγες ανεξάρτητα αν μιλάμε για Έλληνες ή Τούρκους, όλοι τους για αρκετά χρόνια ένοιωσαν ξένοι αλλά και αντιμετώπιστηκαν σε ένα βαθμό ως ξένοι από τους ντόπιους κατοίκους. Δεν πρέπει να λησμονούμε το γεγονός ότι οι πρόσφυγες έφεραν μαζί τους άλλες συνήθειες και παραδόσεις, αρκετοί, μάλιστα, εξ αυτών, όπως οι Καραμανλίδες και οι Τουρκοκρητικοί δεν ήξεραν καν τη γλώσσα της καινούριας τους πατρίδας. Τα άτομα που αλλάζουν τόπο, περνάνε μία ευαίσθητη και σύνθετη περίοδο. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, κατά τον Göhler, να ζούνε με το αίσθημα ότι η γλώσσα τους παύει να λειτουργεί, οι ίδιοι να νοιώθουν μοναξιά, πικρία, ενοχή, να υποτιμάται η κρίση τους και να υπάρχει γενικά, προκατάληψη απέναντι τους (Erol και Ersever, 2014, σ. 53). Αν λάβει κανείς υπόψη του αυτή τη διάσταση του ζητήματος των προσφύγων, προκύπτει, ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση, χρειάστηκαν δεκαετίες μέχρι να γίνει η ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο, να επουλωθεί η πληγωμένη τους ψυχή και η ζωή γι' αυτούς να ξαναβρεί τον κανονικό της ρυθμό.

Κοινή παραδοχή αποτελεί το γεγονός, ότι τα δύο ιστορικά γεγονότα, που αποτέλεσαν το υπόβαθρο της παρούσας μελέτης, αναπαραστάθηκαν από δημιουργούς είτε της γενιάς που βίωσε τα γεγονότα, είτε της δεύτερης γενιάς που είχαν στη διάθεσή τους το απαιτούμενο υλικό για τη συγγραφική αξιοποίηση. Αναμφίβολα, η Μικρασιατική τραγωδία, επέδρασε αποφασιστικά στη γενιά εκείνη που τη βίωσε, αναδεικνύοντας ανάμεσά τους αξιόλογους συγγραφείς, όπως η Διδώ Σωτηρίου, ο Ηλίας Βενέζης, ο Στρατής Δούκας κ.ά. οι οποίοι έδωσαν το δικό τους στίγμα στη λογοτεχνική παραγωγή του τόπου.

Το ίδιο επίσης συνέβη και στην περίπτωση των Τούρκων συγγραφέων. Οι δύο Τούρκοι συγγραφείς που εξετάσαμε, ο Necati Cumali και ο Yılmaz Karakoyunlu, στα δύο παραπάνω έργα τους, φωτίζουν τις πιο ανθρώπινες πτυχές εκείνων των σκοτεινών περιόδων της ιστορίας. Οι δύο συγγραφείς, βασισμένοι στην προσωπική τους εμπειρία αλλά και γενικότερα στο υλικό που είχαν στη διάθεσή τους, προβάλλουν την κοινωνική διάσταση των δύο ιστορικών γεγονότων, τα οποία στην κυριολεξία άλλαξαν τη ροή της ιστορίας.

Αναπαριστούν σε μεγάλο βαθμό, πραγματικές ανθρώπινες σκηνές, όπως αυτές συνέβησαν ιστορικά, είτε πρόκειται για τους μουσουλμάνους της Ελασσόνας, που στον τελικό τους αποχωρισμό αγκάλιαζαν τους χριστιανούς γείτονες, αφήνοντας τα κλειδιά των σπιτιών τους, είτε για την Ελένη από τη Σμύρνη, που παρέδωσε το κλειδί του δικού της σπιτιού στη φίλη της την Emine. Η Ελένη, εν προκειμένω, μπορεί να μη λεγόταν Ελένη αλλά Μαρία ή Σοφία. Αυτό δεν έχει καμιά σημασία. Δεν αλλοιώνει κατ' ελάχιστον εκείνη τη σκληρή ιστορία, που βίωσαν τα απέραντα πλήθη στον αναγκαστικό ξεριζωμό και στην αναζήτηση ενός καινούριου κόσμου.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Γιανουλοπούλου, Γ. Ν. (2003) *Η Ευγενής μας Τύφλωσις*. Αθήνα.
- Μίλλας, Η. (2006) Η Ανταλλαγή στην Ελληνική και Τουρκική Λογοτεχνία: Ομοιότητες και Διαφορές. Σε Κ. Τσιτσελίκης (επιμ.), *Η Ελληνοτουρκική Ανταλλαγή Πληθυσμών, Πτυχές μιας Εθνικής Σύγκρουσης*, 399-439. ΚΕΜΟ.
- Σταυροπούλου, Ε. (2014) Συνέχειες Ασυνέχειες, Ρήξεις στον Ελληνικό Κόσμο (1204-2014), Οικονομία, Κοινωνία, Ιστορία, Λογοτεχνία. (Πρακτικά) Σε *Ε' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών της Ευρωπαϊκής Εταιρίας Νεοελληνικών Σπουδών*. Θεσσαλονίκη 2-5 Οκτωβρίου 2014.
- Τζουμα, Α. (1997) Ιστορία και Λογοτεχνία. Μνήμων. DOI=<https://doi.org/10.12681/mnimon.290>.

Τουρκική

- Anadol, K. (2003) *Büyük Ayrılık*. (Ο Μεγάλος Χωρισμός). İstanbul.
- Cumali, N. (2012a) *Viran Dağlar*. (Ερημα Βουνά).
- Cumali, N. (2012b) *Makedonya 1900*. (Μακεδονία 1900).
- Dağlar, O. (2008) II. Meşrutiyet'in İlanının İstanbul Basını'ndaki Yansımaları (1908). (Η Απήχηση στη Διακήρυξη της Δεύτερης Συνταγματικής Μοναρχίας στον Τύπο της Κωνσταντινούπολης (1908)). *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 38: 141-159.
- Erol, M., Ersever, O. G. (2014) Göç Krizive Göç Krizine Müdahale. (Μεταναστευτική Κρίση και Απάντηση στη Μεταναστευτική Κρίση). *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi* 24(1): 47-68.
- Hızlan, D. (2002, 28 Απριλίου) *En Büyük Sürgün*. (Η Μεγαλύτερη Εξορία). *Hürriyet Gazetesi*.
- Karakoyunlu, Y. (2012) *Mor Kaftanlı Selanik*. (Η Θεσσαλονίκη με το Μοβ Καφτάνι). *Bir Mübadele Romanı*.
- Kirişman, M. (2011) Fransız Basınında İzmir Yangını Üzerine Bazı Değerlendirmeler. (Μερικές Αξιολογήσεις για τη Φωτιά στη Σμύρνη στον Γαλλικό Τύπο). *CTTAD X/22: 77-93*.
- Kemal, Y. (2007) *Karınca'nın Su İçtiği*. (Μυρμήγκι Πίνει Νερό). İstanbul.
- Timur, T. (2002) *Osmanlı-Türk Toplumunda Tarih*. (Ιστορία στην Οθωμανική-Τουρκική Κοινωνία). Ankara: ToplumveKimlik.
- Yaşın, M. (2006, 23 Απριλίου) *Kültür Başkentinin Fener'i*. (Το Φανάρι της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας). *Hürriyet Gazetesi*.

The Depiction of Greeks and Turks in Turkish Literature: Examples from 20th Century Texts

Yakup Kurt

Assistant Professor, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey

*At the beginning of the 20th century, two important events marked defining the history and shook the fortunes of millions of people in the Balkans and Anatolia. The Balkan War in 1912 and the Asia Minor War in 1922. These two wars are the object of interest and analysis not only of history, but undoubtedly of literature, both Greek and of course, Turkish. First, Greek literature will place special emphasis on the consequences of the Asia Minor War and will highlight remarkable writes, who had as a positive effect the very experiences of refugee and exchange. The same thing happened with Turkish literature, but with the difference that the representation of those historical events began towards the end of the 20th century, also by remarkable Turkish writers. The present problem will focus on analyzing those events from a literature perspective. Two works will be evaluated, the *Viran Dağlar* (Desert Mountains) by Necati Cumalı and *Mor Kaftanlı Selanik* (Thessaloniki with Purple Kaftan) by Yılmaz Karakoyunlu, according to the narratives of the characters in the two works above.*

Keywords: *Balkan War, Asia Minor War, Treaty of Lausanne, Venizelos, Romios, Turk, population exchange, uprooting*